

Held of vreemdeling?

De terugkeer van de pauselijke zouaven onderzocht vanuit de Nederlandse Staat en de Nederlandse katholieke gemeenschap



Naam: Niels Noordstar
Studentnummer: 10128409
E-mail: [N Noordstar@hotmail.com](mailto:N_Noordstar@hotmail.com)

Masterscriptie geschreven ter afronding van de Masterstudie Militaire Geschiedenis aan de Universiteit van Amsterdam onder begeleiding van dr. Samuël Kruizinga, tweede lezing verricht door dr. Jouke Turpijn. 31 juli 2018.

Abstract: Many current studies of foreign fighting focus on the contemporary issue of jihadism and terrorism, but the phenomenon is much older. This thesis historicizes current understanding of modern day foreign fighters with the help of the Dutch zouaves. Appealing to a shared sense of identity among catholics, the Dutch zouaves travelled to Rome in order to fight in the Papal army during the Italian unification. This foreign fighting transgressed norms of Dutch nationality law and the official Dutch neutrality policy. The Dutch zouaves would lose their nationality when they returned to the Netherlands, but they were allowed to return. This thesis shows that the loyalty the zouaves had for both the Pope and their Dutch King Willem III, played an important role in the opinions the Dutch society had on the zouaves when they returned. This thesis concludes by offering suggestions for further research into foreign fighters' characteristics.

Key words: Foreign fighters, transnational violence, Italian unification or Risorgimento (1820-1870), zouaves, catholic church, contemporary jihadism

Inhoudsopgave

Inleiding.....	3
Hoofdstuk 1: Op welke manier berichtte de Nederlandse pers over de Nederlandse zouaven ten tijde van het conflict?	10
Deelconclusie.....	22
Hoofdstuk 2 Op welke manier reageerde de Nederlandse overheid op de terugkeer van de oud-zouaven in Nederland?	25
Deelconclusie.....	38
Hoofdstuk 3: Op welke manier ging de Nederlandse katholieke gemeenschap om met de terugkomst van de oud-zouaven?	40
Deelconclusie.....	48
Conclusie	50
Literatuurlijst	54

Inleiding

Tijdens het proces van de eenwording van Italië ontstond een conflict over de kerkelijke bezittingen tussen Garibaldi en Victor Emanuel aan de ene kant en paus Pius IX aan de andere kant. De paus deed hierop in 1858 een oproep aan alle jonge, ongehuwde katholieke mannen om hem te helpen door dienst te nemen in zijn pauselijk leger. Deze oproep vond in Nederland veel gehoor. De legereenheid die deze jonge mannen opving, de *Zuavi Pontifici*, bestond uit ongeveer 3.181 Nederlanders, 2.950 Fransen, 1.650 Belgen, 750 Italianen, 500 Canadezen, 250 Duitsers, enkele Ieren, Engelsen, Zwitsers, Spanjaarden, Polen, Schotten en een Chinees.¹ Het opvallend grote aantal Nederlandse jongemannen reisde af naar Italië om daar te vechten voor de paus. In Nederland werd deze ontwikkeling met grote interesse gevolgd, zowel door de katholieke gemeenschap als door de overheid. De avonturen van de zouaven verschenen in verschillende kranten en tijdschriften en de zouaven werden door de katholieke achterban gezien als een toonbeeld van dapperheid en heldenmoed. Uiteindelijk bleek hun vechtlust echter tevergeefs. In 1870 viel het doek voor de paus nadat de Franse steun zich had teruggetrokken in verband met de Frans-Duitse oorlog. Niet lang daarna moesten de zouaven zich overgeven en terugkeren naar huis.²

Voor de katholieke gemeenschap in Nederland waren de zouaven vrome, dappere Hollanders die voor een goede zaak naar Rome vertrokken. Voor de meeste protestanten waren het eerder naïevelingen die Nederland in de steek lieten. In dit spanningsveld ging de discussie niet meer alleen over de positie van de zouaven, maar over die van de gehele Nederlandse samenleving. Binnen het beperkte historiografische aanbod over de pauselijke zouaven is er nauwelijks aandacht voor de terugkeer van deze groep. In de weinige academische bronnen gaat de aandacht vooral uit naar de motieven van de zouaven om in Italië te gaan vechten³ of naar hoe deze troepen functioneerden binnen de gehele krijgsmacht.⁴ Een ander probleem van de literatuur over het onderwerp zouaven is dat de auteurs vaak deelden in de ideologische overtuigingen van deze groep. Dit maakt de aannames en conclusies van de auteurs erg subjectief. Toch kunnen een tweetal auteurs niet ongenoemd blijven. Ten eerste is er het overzichtswerk uit 1947 van broeder Christoffor genaamd *Uit het epos der 3000*. Bedoeld als

¹ P. van Essen, Voor Paus en Koning. Een korte geschiedenis van de Nederlandse Zouaven, 1860-1870 (1998 Oudenbosch) 19-21.

² Ibidem, 47-48.

³ Göhde, F.N., 'German Volunteers in the Armed Conflicts of the Italian Risorgimento 1834-70', in *Journal of Modern Italian Studies* (Vol. 4 nr. 14 2009) and A new military history of the Italian Risorgimento and Anti-Risorgimento: the case of 'transnational soldiers', in *Journal of Modern Italian Studies* (Vol.19 nr. 1 2014)

⁴ Sarlin, S., 'Fighting the Risorgimento: foreign volunteers in southern Italy (1860-63)', *Journal of Modern Italian Studies* 14:4 (2009) 476-490; 'The Anti-Risorgimento as a transnational experience', in *Journal of Modern Italian Studies* (Vol. 19 nr. 1 2014) en Jean Guenel, *La dernière guerre du pape: les zouaves pontificaux au secours du saint-siège 1860-1870* (1998)

herinneringswerk heeft deze broeder een uitgebreid overzicht weten neer te zetten waarin met name de vrome kant van de zouaven en de goede zaak waar zij voor vochten de boventoon voert. Het andere overzicht dat genoemd moet worden, is het werk van Wim Zaal uit 1998.⁵ Geschreven op een populair wetenschappelijke manier toont hij grote bewondering voor de zouaven. Daarbij zet hij de zouaven op een vermakelijke manier in een goed daglicht. In zijn ogen waren de zouaven dappere, maar beïnvloedde knullen die streden voor een verloren zaak.⁶ Hoewel dit werk veel informatie over de zouaven bevat, is het meer gericht op spanning en het vermaken van een groot publiek, dan op wetenschappelijke nuance. Rond dezelfde tijd werden nog enkele andere werken uitgebracht waarin vrij weinig nieuwe ontdekkingen aan bod kwamen. Een voorbeeld hiervan is het werk van P. van Essen, waarin de nadruk ligt op de feitelijke gebeurtenissen in de tijd dat de Nederlandse jongens in Italië waren.⁷ Methodologisch gezien zorgt dit aanbod ervoor dat slechts beperkt een historische analyse kan worden uitgevoerd; het aantal bruikbare bronnen is immers beperkt. Daarnaast zorgt de focus op de persoonlijke ervaringen van de vrijwilligers voor een eenzijdig, oppervlakkig en algemeen beeld dat bovendien gebaseerd is op aannames. De schrijvers waren meer geïnteresseerd in het vertellen van een goed verhaal dan in een historische analyse, waardoor de bronnen niet veel meer zijn dan een verslag van anekdotes en briefverkeer om de kant van het verhaal van de schrijvers kracht bij te zetten. Daarnaast dient opgemerkt te worden dat veel van de beschikbare bronnenbrieven afkomstig zijn van de katholieke jongemannen die in Rome waren. Het behoeft geen uitleg dat hun eigen ervaringen sterk subjectief zijn. Het feit dat vrijwel alle brieven aan familieleden zoals ongeruste moeders zijn gericht, maakt het nog lastiger om er historische feiten aan te onttrekken.

Het is opvallend dat zoveel buitenlandse mannen zich aansloten bij de paus, maar het afreizen naar een ander land om daar in dienst te treden is niet uniek te noemen. De Boerenoorlog en de Spaanse Burgeroorlog zijn, naast de zouaven, slechts twee voorbeelden uit de geschiedenis waarbij dit ook gebeurde.⁸ Daarnaast zijn er in de huidige tijd voorbeelden van salafistische organisaties als Islamitische Staat die westerse moslims oproepen om te komen vechten in het Midden-Oosten. In de academische wereld heeft dit internationale vrijwilligersfenomeen in conflicten de afgelopen twee decennia steeds meer aandacht gekregen van beleidsmakers en wetenschappers uit verschillende disciplines. De vrijwilligers worden in de Engelstalige literatuur als *foreign fighters* aangeduid. Dit begrip wordt vaak gebruikt omdat het een herkenbare manier is geworden van populaire media om

⁵ W. Zaal, *De vuist van de paus: de Nederlandse Zouaven en het einde van de Kerkelijke Staat* (Nieuwegein 1996).

⁶ *Ibidem*.

⁷ Van Essen, *Voor Paus en Koning*.

⁸ Dit historisch perspectief heb ik ontleend aan het onderzoeksvoorstel over *foreign fighters* van mijn begeleider. Samuël Kruizinga, *Foreign fighters in history. European violent transnational activism, 1800-2000* (2016) 6.

jihadisten aan te duiden.⁹ De focus van het huidige onderzoek naar foreign fighters is vrijwel exclusief gericht op het hedendaagse islamitische terrorisme, zoals de Islamitische Staat. Hier is sprake van een zogeheten salafistische, jihadistische ideologie waarbij het uitvoeren van jihad centraal staat.¹⁰ Hedendaags onderzoek verbindt foreign fighters aan deze ideologische motivatie, zodat de term 'foreign fighters' impliciet synoniem is geworden voor salafistische jihadististen.¹¹ Het huidige onderzoek onderstreept daarmee in feite het veronderstelde moderne karakter van foreign fighters. Deze veronderstelling is niet juist omdat de terugkomst van een transnationale strijd en het in dienst treden bij een vreemde krijgsmacht veel oudere fenomenen zijn dan het hedendaagse jihadisme. Bovendien blijkt uit historische voorbeelden - zoals de ruim 3000 Nederlandse zouaven in het pauselijk leger - dat de Islam niet een vereiste is, noch een toereikende verklaring biedt voor foreign fighters in het algemeen.¹² Een terugkerend punt in het huidige debat over foreign fighters is de dreiging die de strijders kunnen vormen bij terugkeer in hun thuisstaten voor de samenleving. Om deze reden zijn regeringen wereldwijd op zoek naar effectieve maatregelen tegen dit fenomeen van foreign fighters.¹³ In het huidige debat worden de huidige foreign fighters dan ook neergezet als groeperingen die zich tegen de Westerse samenleving keren. Deze strijders verlaten hun thuisland vaak met het idee om niet meer terug te keren. In deze optiek nemen de Nederlandse zouaven een unieke rol in binnen de foreign fighters. Zij waren immers wel van plan om zich weer in Nederland te vestigen nadat het conflict in Italië voorbij was en voelden zich zowel loyaal aan de paus als aan hun koning Willem III.

Dit onderzoek tracht het hedendaagse fenomeen van foreign fighters in een historisch kader te plaatsen door de Nederlandse zouaven te bestuderen. De fascinatie voor *foreign fighting* is deels te verklaren doordat het, zowel in het verleden als vandaag de dag, een opmerkelijk fenomeen is. De vraag daarbij is vaak waarom vrijwilligers met gevaar voor eigen leven naar een ander land gaan om te vechten in een conflict dat zich alleen daar afspeelt. Deze vraag is in het geval van de zouaven dan ook vrijwel altijd de hoofdvraag in de verschillende publicaties en andere onderzoeken die erover zijn geschreven.¹⁴ Daarbij is echter weinig aandacht voor de gevolgen die de terugkeer van de zouaven heeft gehad op de samenleving waar ze oorspronkelijk vandaan kwamen. Dit onderzoek is bedoeld om die leegte te vullen. Er wordt in deze scriptie een andere invalshoek van foreign fighting gebruikt dan de huidige studies over de contemporaine jihadistische foreign fighters. In plaats van de ideologische

⁹ David Malet, 'Why foreign fighters? Historical perspectives and solutions' *Orbis* 1 (2010) 97-114, aldaar 105.

¹⁰ Seth G. Jones, *A persistent threat. The evolution of al Qaeda and other salafi jihadists* (Arlington, RAND National Defense Research Institute 2014) 12-13.

¹¹ David Malet, 'Foreign fighter mobilization and persistence in a global context', *Terrorism and Political Violence* 3 (2015) 454-473, aldaar 455-459.

¹² Malet, *Foreign fighters* 25, 205-206.

¹³ Andrea de Guttry et al, 'Introduction' in: idem, *foreign fighters under international law* 2-3.

¹⁴ Zie literatuurlijst voor de gebruikte publicaties over de Nederlandse zouaven. In vrijwel elk geval is de aandacht voor de terugkeer naar Nederland erg summier.

motivering te benadrukken, staat in dit onderzoek het historisch perspectief van de wettelijke status van foreign fighting centraal.¹⁵ Foreign fighting was in principe een illegale activiteit. Het Burgerlijk Wetboek, artikel 9 van 1838 en de Wet op Nederlanderschap, artikel 10 van 1850 bepaalden namelijk dat iemand het Nederlanderschap verloor, wanneer men zonder toestemming van de koning in vreemde krijgsdienst ging. Het voordeel van dit historisch perspectief ten opzichte van de ideologische motiveringen is dat de idealen van de foreign fighters nauwelijks een rol spelen. Daarmee is de vraag of hun bedoelingen terecht waren onbelangrijk. Foreign fighters zijn in deze scriptie personen met een externe nationaliteit die zich in een gewapend conflict mengen namens een strijdende partij, wiens deelname niet formeel goedgekeurd is door de 'eigen staat'. Vreemde krijgsdienst, ofwel het vrijwillig deelnemen in een buitenlands leger om oorlogshandelingen ter verrichten, werd bestraft omdat et staatsmonopolie op geweld hierdoor werd ondermijnd.¹⁶

Dit onderzoek gaat nader in op de problemen die zich voordeden toen de zouaven terugkeerden naar Nederland. Hierbij ligt de focus op de reactie die hierop kwam vanuit de Nederlandse staat en de katholieke samenleving. De hoofdvraag luidt daarom: "Op welke manier werd er vanuit de Nederlandse staat en de katholieke gemeenschap in Nederland gereageerd op de terugkeer van de Nederlandse oud-zouaven?"

Met het doel de hoofdvraag te beantwoorden zijn drie deelvragen opgesteld:

1. Op welke manier berichtte de Nederlandse pers over de Nederlandse zouaven ten tijde van het conflict?
2. Op welke manier reageerde de Nederlandse overheid op de terugkeer van de oud-zouaven in Nederland?
3. Op welke manier ging de Nederlandse katholieke gemeenschap om met de terugkeer van de oud-zouaven?

Om een goed antwoord te geven op de hoofdvraag zijn deze drie deelvragen nodig waarbij de aandacht uitgaat naar de loyaliteit van de zouaven. Alhoewel de zouaven door sommige Nederlanders als landverraders werden gezien die hun Koning in de steek lieten, zag de katholieke gemeenschap dit zelf zeker niet zo. Voor hun was koning Willem III nog steeds hun koning en zouden ze ook voor hem ten strijde trekken. Door de loyaliteit naar Nederland van de zouaven te onderzoeken tracht dit onderzoek meer inzicht te krijgen in het begrip foreign fighters en of de loyaliteit bepalend is geweest voor het imago van deze groep. Daarbij wordt gekeken of deze loyaliteit dan ook een rol heeft gespeeld in de

¹⁵ Dit historisch perspectief heb ik ontleend aan het onderzoeksvoorstel over foreign fighters van mijn begeleider. Samuël Kruizinga, *Foreign fighters in history. European violent transnational activism, 1800-2000* (2016) 6.

¹⁶ Malet, 'mobilization and persistence' 455-456. Idem, *Foreign fighters* 7, 33-37.

manier waarop zij konden terugkeren. Hoewel loyaliteit centraal stond in de discussies van de Staten-Generaal zal uit de berichten in de pers blijken dat de Nederlandse samenleving niet geloofde dat de oud-zouaven niet trouw waren aan Nederland en daarmee een gevaar voor de samenleving vormden. In hoofdstuk twee zal duidelijk worden op welke manier deze loyaliteit betwijfeld werd maar dat de regering hier uiteindelijk geen gevaar in zag. Het laatste hoofdstuk maakt duidelijk dat de katholieke gemeenschap de loyaliteit van de zouaven aan de paus juist verbond aan de loyaliteit aan Nederland en koning Willem III. De antwoorden op deze deelvragen zullen samen laten zien dat de trouw van de zouaven, en het beeld dat anderen hadden op deze loyaliteit, een belangrijke rol speelde in het beantwoorden van de hoofdvraag.

De eerste deelvraag analyseert de beeldvorming die in Nederland rond de zouaven ontstond. Om te verduidelijken hoe de verschillende kanten keken naar de terugkeer van de zouaven, is het essentieel om eerst te analyseren welk beeld in Nederland was ontstaan over deze groep. Er wordt ook gekeken of er in de media veel aandacht was voor de vraag of de zouaven wel trouw waren aan Nederland. Toentertijd waren de nationale kranten de manier om een groot publiek te bereiken, vandaar dat de analyse wordt uitgevoerd aan de hand van de grootste kranten uit die tijd. Bij het analyseren van de Nederlandse pers wordt bij de katholieke pers gebruikgemaakt van het theoretisch kader van het transnationaal activisme. Dit stelt dat sociale bewegingen steun voor hun doelstellingen verkrijgen en individuen tot handelen aanzetten door een proces van 'framing'.¹⁷ Sociale bewegingen - in dit geval de katholieke pers - interpreteren relevante gebeurtenissen en geven deze een bepaalde betekenis, ofwel een frame. Omdat de katholieke pers in de periode 1860 - 1870 in de kranten vaak oproepen plaatst die gericht zijn aan katholieke jongemannen, wordt gekeken in hoeverre dit theoretisch kader ook van toepassing is op de zouaven. Volgens de Amerikaanse politicoloog David Malet richten lokaal strijdende groepen wanneer zij geconfronteerd worden met een enorme overmacht, frames op tot buitenstaande groepen met wie zij elementen van een identiteit delen, zoals etniciteit of religieuze banden.¹⁸ Via deze frames zoeken de lokale strijders verbinding met buitenstaande, verwante groepen om het conflict te vergroten en de balans tussen de strijdkrachten te beïnvloeden. Waar Malet zich in zijn analyse beperkt tot guerrilla- en burgeroorlogen kan deze analyse eveneens toegepast worden op het geval van de Nederlandse zouaven.¹⁹

¹⁷ David A. Snow en Robert D. Benford, 'Ideology, frame resonance and participant mobilization' in: Bert Klendermans et al ed., *From structure to action. Social movement participation across cultures* (Greenwich 1988) 197-217, aldaar 198-203.

¹⁸ Malet, *Foreign fighters* 4-5.

¹⁹ 46 In chronologische volgorde zijn de cases van Malet in *Foreign fighters: De Texaanse Revolutie (1835-1836), de Spaanse Burgeroorlog (1936-1939), de Israëliëse Onafhankelijkheidsoorlog (1947-1949) en de Afghaans Russische Oorlog (1979-1989)*.

In de tweede deelvraag staat de reactie van de Nederlandse regering op de illegale, vreemde krijgsdienst van de foreign fighters centraal. Aan de basis van die reactie ligt een verschil tussen de praktijk en de letterlijke uitvoering van de wet. Het Burgerlijk Wetboek, artikel 9 van 1838 en de Wet op Nederlanderschap, artikel 10 van 1850 bepaalden dat men het Nederlanderschap verloor, wanneer men zonder toestemming van de koning in vreemde krijgsdienst ging.²⁰ Hoewel de oud-zouaven hun Nederlanderschap verloren, mochten ze zich wel opnieuw vestigen in Nederland. Door de discussies in de Eerste en Tweede Kamer te analyseren, ontstaat een beeld van de vraagstukken waar de regering mee zat en de acties die daarbij zijn genomen. De Nederlandse overheid constateerde dat de neutraliteitspolitiek in gevaar gebracht werd door de foreign fighters. Gevreesd werd dat de Italiaanse regering het grote aantal deelnemers vanuit Nederland als een provocatie van de Nederlandse overheid zou zien. De Nederlandse regering wilde zich daarom zo veel mogelijk afzijdig houden van het conflict. Nederlandse belangen dienden boven alles te gaan.²¹ Het Nederlandse buitenlands beleid kenmerkte zich door een klassiek militair-politiek begrip van veiligheid. Daarbij stond het voortbestaan van de staat centraal en vormde territoriale integriteit een belangrijk element.²² Het Burgerlijk Wetboek, artikel 9 van 1838 en de Wet op Nederlanderschap, artikel 10 van 1850 voorkwamen dat de Nederlandse staat door het gedrag van zijn burgers betrokken kon raken in een oorlog waar het geen belang bij had. De uitvoering van de wet ten opzichte van het opnieuw laten naturaliseren, bleek achteraf vrij mild voor de Nederlandse vrijwilligers. Over deze naturalisatie bestond discussie in de Staten-Generaal. De argumenten voor een striktere uitvoer van de wet waarmee foreign fighters niet zomaar weer het Nederlanderschap konden verkrijgen, en het principiële bezwaar dat dit tegenhield, wordt geïllustreerd aan de hand van een casus uit de Handelingen van de Eerste en Tweede Kamer.²³ Door de casus wordt duidelijk dat de vraag of de oud-zouaven wel loyaal waren aan Nederland of alleen aan de paus een belangrijke rol heeft gespeeld in de uiteindelijke beslissingen van de regering. Daarnaast wordt de terugbetaling van de achterstallige soldij bekeken. Veel oud-zouaven hadden na hun terugkomst nog recht op soldij van de nieuwe Italiaanse regering. Deze betalingen liepen via de regering onder toezicht van de minister van Buitenlandse Zaken, baron Gericke van Herwijnen. De directe inmenging van de regering laat zien dat de zouaven toch niet geheel aan hun lot werden overgelaten als staatloze bewoners van Nederland.

Het laatste hoofdstuk besteedt aandacht aan de terugkeer van de zouaven gezien vanuit de kant van de Nederlandse katholieke gemeenschap. De zouaven werden warm onthaald door deze groep; zij

²⁰ Burgerlijk Wetboek, artikel 9 van 1838 en de Wet op Nederlanderschap, artikel 10 van 1850.

²¹ Paul Moeyes, *De sterke arm, de zachte hand. Het Nederlandse leger en de neutraliteitspolitiek 1839-1939* (Amsterdam 2006) 45-46, 71.

²² Barry Buzan e.a., *Security. A new framework for analysis* (Boulder en Londen 1998) 21, 36, 49-50, 55.

²³ Handelingen Tweede Kamer 1876-1877 148.

hadden immers gevochten voor hun Heilig Vader. Door de ontwikkelingen na de terugkomst te volgen, wordt echter duidelijk dat de zouaven meer hebben betekend voor de katholieken in Nederland dan alleen mankracht in de strijd. Waar de protestanten in Nederland een dominante rol hadden, vonden de katholieken in de zouaven een middel om een gemeenschappelijk gedachtegoed te scheppen. Dit hoofdstuk maakt duidelijk hoe de katholieke gemeenschap gebruikmaakte van de zouaven om zo haar eigen belangen in Nederland duidelijker onder de aandacht van de Nederlandse samenleving te brengen. De katholieken konden de zouaven op deze manier gebruiken zonder dat hieruit een dreiging naar de Nederlandse samenleving ging. Dit hoofdstuk laat zien dat dit wederom te maken had met de loyaliteit aan Nederland die de katholieken aan de zouaven toeschreven.

Ten slot vergt de keuze om de Nederlandse zouaven als foreign fighters te bestuderen nog enige verantwoording. De huidige historiografie geeft, vanwege de vaak onkritische en vanuit ideologie bekeken invalshoek, een geromantiseerd beeld van de zouaven. Daarbij gaat de aandacht vrijwel volledig uit naar de zouaven en hun motivaties. Om deze reden is het valide om te onderzoeken wat hun besluit inhield voor de rest van Nederland. Een belangrijk deel van het antwoord op die vraag is gelegen in de tot dusver weinig onderzochte wijze waarop de Nederlandse foreign fighters na het conflict behandeld werden. In het verlengde daarvan ligt de wetenschappelijke relevantie van dit onderzoek in het historisch perspectief dat het biedt op de hedendaagse problematiek van de terugkeer van jihadistische foreign fighters. Ook dit beperkt zich niet slechts tot een aangenomen moderne, ideologische definitie. In feite vragen de beslissingen over de huidige terugkeer van jihadstrijders naar Nederland, eenzelfde verantwoording als zo'n 150 jaar geleden het geval was.

Hoofdstuk 1: Op welke manier berichtte de Nederlandse pers over de Nederlandse zouaven ten tijde van het conflict?

Mede doordat de meeste Nederlandse strijders voor de paus gewone jongens waren, zijn er niet veel uitgebreide biografische beschrijvingen van hen overgeleverd. Wel schreven zij vaak dagboeken en brieven. De gepubliceerde brieven zijn niet allemaal informatief, maar hebben ook een wervend en stichtelijk karakter.²⁴ Vanaf 1863 kwam de berichtgeving over de strijd in Italië ook in Nederland goed op gang.²⁵ Verreweg de meeste aandacht die de zouaven in de pers kregen, kwam vanuit de katholieke bladen, zoals de katholieke krant *De Tijd* en de tijdschriften *De katholieke Illustratie* en *De Katholiek*. Daarnaast werd met regelmaat geschreven over de zouaven in de toentertijd liberale *Nieuwe Rotterdamsche Courant (N.R.C.)* en het *Algemeen Handelsblad*. Om een goed beeld te krijgen van de verschillende zienswijzen in Nederland, is het essentieel om enkele kranten en tijdschriften te bestuderen uit de periode 1860 tot 1870. De keuze om de hierboven genoemde bladen te bestuderen is gemaakt omdat de verschillende karakters van de bladen een duidelijk beeld geven van de verschillende heersende opinies. Hoewel kranten en dagbladen rond 1860 - 1870 slechts door een beperkt deel van de samenleving werden gelezen, is deze keuze te verantwoorden. Het gaat hier namelijk om nationale bladen die een relatief groot bereik hadden. *De Tijd* was bijvoorbeeld het enige nationale katholieke dagblad en het *Algemeen Handelsblad* was de grootste protestants-liberale krant. Dat deze kranten ook het 'gewone' volk wisten te bereiken, wordt duidelijk als bijvoorbeeld gekeken wordt hoeveel reacties er vaak kwamen op verschillende inzamelingsacties die georganiseerd werden door *De Tijd*.²⁶

Vanaf 1860 verschijnen in verschillende kranten en dagbladen artikelen over de zouavenbeweging. Naast deze artikelen worden ook vaak brieven van de zouaven gepubliceerd. Deze brieven hebben over het algemeen een vroom karakter en behandelen verschillende aspecten van het leven van de zouaven, zoals dagorde, audiëntie bij de paus, de indrukken van de stad Rome en de natuur eromheen.²⁷ In het weekblad *Heilige Familie, Zondagsblad voor het Katholiek Huisgezin*, worden vanaf 1866 regelmatig brieven van en berichten over de Nederlandse zouaven geplaatst. Opvallend is dat deze brieven vaak anoniem zijn en dat de korte verhalen worden samengesmolten tot een groter verhaal.²⁸ De zouaven vertellen over de avonturen die ze beleven en hun onvoorwaardelijke liefde voor de paus wordt menigmaal aangehaald. De Nederlandse strijders ontvangen niets dan lof van de

²⁴ Martijn Spruit, 'Helden en avonturiers. Nederlandse vrijwilligers in het leger van de paus, 1860-1870', in: *Jaarboek Centraal Bureau Genealogie* (Den Haag, 2012), 198.

²⁵ Ibidem.

²⁶ *De Tijd*, 6-31 december 1865, 1 januari- 1 maart 1866.

²⁷ Brieven uit het archief van het Zouavenmuseum te Oudenbosch.

²⁸ Bijvoorbeeld *Zondagsblad Heilige Familie* 1868, nr. 16, 2.

redactie, die ook aandacht heeft voor de actuele gebeurtenissen. Een sprekend voorbeeld hiervan is het artikel "De helden van Monte Rotundo" dat in vier delen verspreid wordt over de uitgaven van januari tot maart 1870 en groots verslag doet van de heldendaden die rond de slag zijn verricht. Naast de verslaglegging van de zouaven zijn in dit blad ook meerdere malen oproepen te vinden aan Nederlandse jongemannen om zich aan te melden voor het pauselijk leger. Zelfs in 1870, wanneer de situatie rondom de paus vrij hopeloos lijkt, wordt nog een oproep geplaatst om het uitgedunde leger te versterken.²⁹

De strijd die de zouaven leveren, is in de ogen van de katholieke pers een heilige, waarbij God aan hun zijde staat. Dit wordt herhaaldelijk aangehaald in de berichtgeving en de zouaven worden als de nieuwe kruisridders neergezet:

Maar er zijn- en dit is de roem der Kerk, die hen baarde, de roem der godsdienst, die hen opvoedde, de roem ook van ons dierbaar vaderland, die hen als zonen mag begroeten, er zijn nieuwe kruisvaders opgestaan. Ook hunne borst gloeit van verontwaardiging, ook hunnen handen trillen van verlangen, om de vijanden van God, van zijne heilige Kerk en van de grondslagen der maatschappelijke orde te bevechten.³⁰

Wat opvalt aan de verschillende berichtgevingen in de verschillende katholieke bladen is de verbondenheid met de Nederlandse zouaven in Rome. Waar het in de artikelen vrijwel nooit gaat over de gehele beweging van het pauselijk leger, worden juist de verhalen van de Nederlandse jongens aangehaald en wordt vrijwel altijd over 'onze' jongens gesproken. Juist het nationale aspect en de nationale trots krijgen de nadruk in de teksten, zoals bijvoorbeeld in het artikel uit *Heilige Familie* dat gaat over de aanwezigheid van de Nederlanders in Rome:

Dan ondervrage men de Romeinen en de bewoners van Rome! Op aller lippen zweeft de lof van de Nederlandsche Zouaven. Zij zijn er in eere, hun gedrag is voorbeeldig, en hunnen godsvrucht wordt door allen geroemd... en aan hunne houding en aan hunnen vorm en gelaat herkent men ze bijna onfeilbaar... het zijn onze Hollandsche jongens.³¹

Deze sprekende voorbeelden van nationale trots, die de verbondenheid met de zouaven benadrukken, is vaak terug te zien. Dit in tegenstelling tot in de liberale kranten waarin de berichtgeving een veel abstractere vorm aanneemt. Veel berichten worden zelfs zonder commentaar geplaatst en van betrokkenheid is weinig te merken, ook als het om de Nederlandse zouaven gaat. Een treffend voorbeeld is een van de inzamelingsacties die de *N.R.C.* houdt voor een schippersweduwe. De

²⁹ Zondagsblad Heilige Familie 1870, nr. 5, 3-4.

³⁰ Ibidem, 174-175.

³¹ Zondagsblad Heilige Familie, 1869, nr. 28, 168-169.

katholieke kranten hielden vaak inzamelingsacties voor de zouaven en wanneer een katholiek een donatie aan de schippersvrouw doet, reageert de *N.R.C.* als volgt: ‘...van een Catholiek uit Endhoven, die het zoo beter meent te besteden dan dat hij het gaf tot wapening der Zouaven, een muntbiljett van fl 10,-’³²

De katholieke kranten wakkeren de betrokkenheid met de Romeinse kwestie juist aan. Het gevoel van verbondenheid en betrokkenheid van de katholieken is te zien aan de afkeer van het liberalisme, het protestantisme en de vrijmetselarij die meerdere malen terugkomt in de katholieke bladen. In zijn boek *Foreign Fighters* geeft Malet aan dat wervers van lokaal strijdende partijen een frame gebruiken om de existentiële, internationale bedreiging van een transnationale identiteit neer te zetten.³³ Hiervan is ook sprake in het geval van de Nederlandse katholieke gemeenschap. De gebeurtenissen in Rome zijn volgens *Heilige Familie* namelijk niet alleen een aanval op de wereldlijke macht van de paus, maar ook een initiatief om hem van zijn geestelijke macht te beroven:

De overweldiging van Rome is niet alleen geschied uit een drijfveer van hebzucht, om de schatten der Heilige Stad te plunderen, en het verarmde Italië daarmee te verrijken, neen, de voornaamste drijfveer is de haat tegen Christus’ Kerk.’³⁴

Het blad gaat hierin nog verder, daar het ervan overtuigd is dat de vrijmetselarij haar hoofdzetel in Rome zal vestigen.³⁵ Het afzetten tegen anderen en verbinden met elkaar is iets dat steeds weer terugkomt in de manier waarop over de Romeinse kwestie wordt geschreven. Zo schrijft het maandschrift *De Katholiek* in een artikel genaamd “Klachten tegen de pauselijke regering”³⁶ vol lof over *De Tijd* vanwege de onophoudelijke bestrijding van de tegenstanders van de paus die in het dagblad steeds naar voren komt. De publicaties van de tegenpartij worden verzameld onder de term ‘logenpers.’³⁷ De tegenstanders van de pauselijke regering worden met naam en toenaam genoemd en aangevallen:

De overall verspreide ongelovige vrijdenkers, de Joden, geboren vijanden des Christendoms, de Protestanten, die als godsdienstig revolutionair, ook op staatsgebied der revolutie gunstig zijn, en toch de hoop niet kunnen opgeven, Rome te zien vallen. Eindelijk de scheurmakers en onkerkelijk gezinde Katholieken; want zo o er Protestanten zijn, die wel inzien dat zulk een

³² N.R.C. 25 februari 1867, 2.

³³ Malet, *Foreign fighters* 4-5.

³⁴ Zondagsblad *Heilige Familie*, 1870, nr. 40, 237.

³⁵ *Ibidem*.

³⁶ *De Katholiek*, 1862, nr.41, 65-86.

³⁷ *Ibidem*, 67.

gang van zaken niet in 't voordeel is van een gelovig Protestantisme, er zijn evenzoo Katholieken, die, van den tijdsgeest beheerscht, niet van de zaak begrijpen.³⁸

Het idee van Malet over framing is in het geval van de Nederlandse katholieke pers aannemelijk. Door continu te verwijzen naar de gemeenschappelijke vijanden, zorgde de katholieke pers ervoor dat de katholieke achterban zich meer verbonden ging voelen en het idee wilde aannemen een gezamenlijke groep te zijn.

Het dagblad *De Tijd Noord-Hollandsche Courant* heeft een belangrijke rol in de analyse van de verschillende kranten. Als grootste nationale katholieke krant koos het duidelijk de kant van de paus, maar hield het zich daarnaast, meer dan de andere katholieke bladen, bezig met de grote gebeurtenissen in de wereldpolitiek en was het bereid zich te mengen in de verschillende discussies die speelden in de pers. Al in het begin van 1860 verschijnen enkele artikelen in *De Tijd* als reactie op de in Frankrijk uitgebrachte brochure "Le pape et le congrès" Deze brochure kwam uit de kringen van Napoleon III van Frankrijk en pleitte voor een kleinere Kerkelijke Staat. Dit uiteraard tot groot ongenoegen van de paus.³⁹ *De Tijd* publiceert en bespreekt een weerlegging van de bisschop van Orleans, maar ook de wispelturige politiek van Napoleon III komt uitvoerig aan bod: 'De Napoleontische politiek wordt elken dag vruchtbaarder in wendingen, waartegen een eerlijk gouvernement niet is opgewassen.'⁴⁰ De kritiek op Napoleon III neemt toe als blijkt dat hij een brief heeft gestuurd naar de paus, waarbij de mogendheden de paus de rest van zijn gebied zullen waarborgen als hij afstand doet van de roerige provincies: 'De Paus heeft zulke brevetten van geen Bonaparte nodig. Hij ontvangt die van niemand; maar deelt die uit en gelukkig is hij die er een verdient en verkrijgt.'⁴¹ Ook *De Tijd* gaat de strijd aan met de liberale en protestante pers van Nederland wanneer het schrijft:

Raadpleeg onder andere het Handelsblad, de Amsterdamsche Courant, de Nieuwe Rotterdamsche Courant: gij zult alle dergelijke lafhartigheden van de Fransche slaafscheid in hunne kolommen terugvinden: maar gij zult vruchteloos zoeken naar een woord of een teeken, dat hunne lezers waarschuwt tegen de adder, die de Napoleontische sluwheid in het grasperk der dagbladen weet te verheelen. Dat Protestantsche bladen, als de 'Fakkels' en de 'Waakzaamheid', die een eed hebben gedaan dat ze liever Turksch dan paapsch willen zijn, zich in dienst van een Bonaparte scharen, als hij den Paus bestrijdt, dat laat zich begrijpen; dat is in de orde; en het zou ons spijten als het anders ware. Maar dat de politieke pers, die zich

³⁸ Ibidem.

³⁹ Godechot, 499.

⁴⁰ *De Tijd*, 9 januari 1860, 1.

⁴¹ Ibidem, 14 januari, 1860, 1.

liberaal noemt, op dergelijke manier het despotiek en volkenregt verkrachtend geweld van een Bonaparte dient: dat verbaast ons.⁴²

Het is duidelijk dat *De Tijd* zich vroegtijdig zorgen maakt over de mogelijke gevolgen die de ontwikkelingen in Europa kunnen hebben voor de paus. *De Tijd* begint dan ook in mei 1860 al met het adviseren tot het lenen van geld aan de Kerkelijke Staat. Dit is een gemakkelijke manier om de paus te helpen en een vorm van geldbelegging die 'voldoening aan het katholieke hart' moet opleveren.⁴³

Wanneer de gebeurtenissen in de zomer van 1860 steeds dreigender worden voor de Kerkelijke Staat, houdt *De Tijd* de ontwikkelingen nauwlettend in de gaten. In juni is sprake van een terugtrekking van de Franse troepen uit Rome, die echter geen doorgang vindt omdat herhaaldelijk invallen in de Kerkelijke Staat gedaan worden.⁴⁴ Diverse geruchten doen de ronde over het binnenvallen in de Kerkelijke Staat - de ene keer wordt gedacht dat de dreiging vanuit het Noorden komt, maar vervolgens lijkt de dreiging toch vanuit het Zuiden te komen. In Noord-Italië wordt op dat moment al ijverig gerekruteerd voor een pauselijk leger, al acht *De Tijd* de kans klein dat dit leger tegenstand zal kunnen bieden aan Garibaldi.⁴⁵ Als eerste krant geeft *De Tijd* blijk van het onzekere voortbestaan van het pauselijk leger aan het eind van 1860 en de nieuwe toevoer die vanuit Frankrijk en België komt.⁴⁶ Naast het gevaar voor de wereldlijke macht van de paus, zijn er zorgen dat het revolutionaire gevaar na Italië, via Pruisen ook naar Nederland zal komen:

Eerst nu, nu het te laat is, begint het te begrijpen dat in de geschiedenis onzer dagen de gebeurtenissen, die aan den Mincio aanvangen slechts aan den Rijn voltrokken worden. Welnu ook wij behoren tot den Rijn en wij zullen deel hebben aan zijn lot, omdat wij de monden bezitten, waardoor hij zich op zee uitstort. Alszo de regten van de Rijnbewoners worden op dit oogenblik verdedigd aan den Tiber door den Paus.⁴⁷

In latere berichtgeving van *De Tijd* komt de politieke visie nog vaak duidelijk naar voren. Het gevaar dat Nederland zou worden ingelijfd bij Pruisen, is voor de krant een reële angst en wanneer de troepen van Piëmont-Sardinië in 1867 de pauselijke gebieden de Marken en Umbrië binnenvallen en veroveren, ziet *De Tijd* hierin een waarschuwing voor Nederland ten opzichte van de Pruisen. De Pruisen zouden namelijk net zo'n laffe, verrassende aanval kunnen plegen op Nederland. *De Tijd* maakt

⁴² Ibidem, 16 januari 1860, 1.

⁴³ Ibidem, 17 mei 1860, 1.

⁴⁴ Ibidem, 22 juni 1860, 3.

⁴⁵ Ibidem, 11 september 1860, 1.

⁴⁶ Ibidem, 19 december 1860, 2.

⁴⁷ Ibidem, 5 juni 1860, 1.

duidelijk dat de Nederlandse zouaven strijden voor een onafhankelijkheid van de Kerkelijke Staat, zoals Nederland zelf ook onafhankelijk zou willen zijn en vrij van het Pruisische gevaar.⁴⁸

Uit de kranten blijkt dat men de paus, en niet Victor Emmanuel en Garibaldi, niet alleen aanhing vanuit religieuze overwegingen. Het ging hier om een kwestie van legitimiteit waarin de katholieken een direct verband zagen tussen de paus en de Nederlandse koning Willem III:

Wie voor Paus Pius IX strijdt, strijdt voor elken wettigen troon; de Nederlander die voor Pius IX sneuvelt, sneuvelt voor Willen III. Die tweevoudige waarheid wordt met den dag duidelijker en eerbiedwaardiger voor elken Nederlander, wie hij ook zij.⁴⁹

Vanaf 1866 is een duidelijke toename te zien in de Nederlandse berichtgeving over de zouaven. Dit is te verklaren door enerzijds de ontwikkelingen in het conflict en anderzijds de Nederlandse betrokkenheid bij de Romeinse Kwestie. Na 1865 komt in Nederland de werving van katholieke jongemannen goed op gang en velen vertrekken naar Rome om in dienst te treden van het pauselijk leger.⁵⁰ De niet-katholieke kranten *N.R.C.* en het *Algemeen Handelsblad* beginnen steeds meer interesse te tonen voor de situatie in Italië, al lijkt het *Algemeen Handelsblad* weinig vertrouwen te hebben in de zaak wanneer het in 1866 al schrijft dat verovering van het pauselijk gebied onvermijdelijk is.⁵¹ Toch worden vanaf de zomer van 1867 de Kerkelijke Staat en de opmars van Garibaldi nauwlettend in de gaten gehouden. Wat betreft Garibaldi schrijft de *N.R.C.* minzaam over hem en zijn roekeloze partij:

Garibaldi behoort niet tot die lieden, welke koel kunnen redeneren. Hij berekent niet, overlegt niet en let niet op de eischen van den toestand. Hij zou trouwens ophouden Garibaldi te zijn, indien hij anders deed.⁵²

Met name in de publicaties van *De Tijd* is te zien dat veel artikelen niet langer kritische berichtgeving zijn, maar een duidelijk wervend karakter krijgen en een oproep tot meevechten bevatten. Op 24 oktober 1867 wijst de krant op de noodzaak de vermoeide zouaven te vervangen of aan te vullen:

Het is derhalve nodig dat nieuwe vrijwilligers opdagen om de pauselijke gelederen te vullen. En het is niet te verwonderen dat uit Rome de dringende bede is gekomen, om de Pauselijke troepen met nog twee duizend Hollandsche, Belgische en Fransche Zouaven hoe eerder hoe

⁴⁸ Ibidem, 3 maart 1867, 1.

⁴⁹ Ibidem, 3 april 1867, 3.

⁵⁰ Christoffoor, 127.

⁵¹ Algemeen Handelsblad, 27 augustus 1866, 3.

⁵² N.R.C., 24 augustus 1867, 1.

beter te versterken. Wij haasten ons dezen wensch van den Heilige Vader, die boven allen, de Nederlandsche zonen bemint aan de Katholieken van Nederland mede te delen.⁵³

Het waren niet alleen de redacties van de kranten zelf die deze oproepen deden. Ook de geestelijken in de kerken hielen zich bezig met het werven van nieuwe strijdkrachten. Wel gaven de kranten een podium om een zo groot mogelijk deel van de katholieke gemeenschap te bereiken. Zo werden oproepen van de voorzitter en secretaris van de Pauselijke Werken, graaf de Villemont en graaf Henri d'Ursel, gepubliceerd. Daarnaast werd een brief van generaal der zouaven Kanzler aan graaf de Villemont gepubliceerd waarin hij de zaak van harte aanbeveelt.⁵⁴ De kranten deden niet alleen oproepen tot meevechten, maar organiseerden ook verschillende collectes. De resultaten daarvan werden met enige regelmatig gepubliceerd. Vaak werden deze acties verfraaid met rijmpjes die enthousiaste aanhangers hadden ingestuurd, zoals:

'Kom toch, Neerlands Pausgezinden!

Kunt ge thans uw tasch niet vinden?

Anders ging 't in 't vorig jaar,

Luttel tijds toch, fluks verstreken,

Immers slechts een viertal weken

En de eerste ton was kant en klaar,

Wel schreef 'De Tijd' nog dezer dagen:

"Wij durfen thans geen offers vragen,

Met 't oog op duurte en slechten tijd".

Doch 't penningske zal niemand hindren,

En mogt het al 't kapitaal hindren,

't Is immers voor Zijn Heiligheid!⁵⁵

Aan het eind van 1867 is het pauselijk leger op zijn hoogtepunt. Daarvan wordt ook in Nederland uitvoerig bericht gedaan en de gehele opmaak van het leger wordt uitgelegd. Zo zou het pauselijk leger

⁵³ Ibidem, 24 oktober 1867, 1.

⁵⁴ Ibidem, 24 juni 1870, 3.

⁵⁵ Ibidem, 16 januari 1867, 3.

bestaan uit omstreeks 12.000 manschappen sterk en onder het bevel staan van generaal Kanzler. De onderafdelingen zijn een regiment infanterie van drie bataljons, elk van 8 compagnieën die uitsluitend uit vrijwilligers uit de Pauselijke Staten bestaan. Kolonel Azzanesi voert hierover het bevel. Daarnaast is er een bataljon jagers van 10 compagnieën die eveneens uit vrijwilligers uit de Pauselijke Staten bestaan. Hierover voert kolonel Girogi het bevel. Verder is er een regiment zouaven van 14 compagnieën, elk omstreeks 160 man sterk en aangevoerd door kolonel Alez. Een bataljon karabiniers met 10 compagnieën vreemdelingen onder bevel van luitenant-kolonel Jeannerat, een Frans legioen van 10 compagnieën onder bevel van markies Zappi en een afdeling gendarmen te paard van zo'n 2.000 man.⁵⁶ Dat de opmaak van het leger zo gedetailleerd wordt beschreven in de krant, moet een teken zijn dat men in Nederland nauwlettend in de gaten hield wat zich allemaal afspeelde in de buurt van Rome. Aan het eind van 1867 begint de situatie van het pauselijk leger steeds slechter te worden en het gevaar van grondverlies steeds groter. Ook in de kranten is er veel aandacht voor deze situatie en wordt de positie van Napoleon III in het geheel besproken. Volgens velen doet de Franse Keizer meer kwaad dan goed voor de Romeinse kwestie:

De toestand van den Paus, in plaats van door Fransche bemoeijing te verbeteren, wordt met elken dag die voortvliegt hagchelijker; dankzij Garibaldi, die in dienst is van Viktor Emmanuel, dankzij Viktor Emmanuel, die in dienst is van Keizer Napoleon, dankzij Keizer Napoleon, die in dienst is van de revolutie.⁵⁷

Opvallend hierbij is dat Napoleon III los wordt gezien van Frankrijk, want:

Kon Frankrijk doen wat het wilde, het koninkrijk Italië zou weldra afgebroken en de Paus in het bezit van al zijne staten hersteld zijn. Maar niet Frankrijk, Napoleon III beschikt over leger en magt. En indien de Paus thans in gevaar is, dan blijft het voornamelijk en in de eerste plaats aan het Bonapartismus te wijten.⁵⁸

Ook de *N.R.C.* levert kritiek op het beleid van Napoleon III, al is dit om een andere reden dan de katholieken. De krant is sceptisch over de wil van Frankrijk om de Kerkelijke Staat hulp te bieden mocht de dreiging groter worden. Wanneer in de maand oktober van 1867 de onrust toeneemt, schrijft de krant:

⁵⁶ Ibidem, 24 oktober 1867, 3.

⁵⁷ Ibidem, 4 november 1867, 1.

⁵⁸ Ibidem, 2.

Men heeft gezien dat Frankrijk bij de minste aanleiding gereed staat weer naar Rome te trekken. Dit heeft groote verbittering in Italië gewekt. Waarom zijn de Franschen heengegaan, vragen de bezadigden, als zij bij een verandering van de status quo terugkeeren?⁵⁹

Naast de kritiek op de politiek van Napoleon III klinkt vanuit de liberale kranten ook wel degelijk kritiek op de Kerkelijke Staat. De liberalen waren voorstander van het idee van één Italië en vonden de paus antiliberaal en zijn bewind onderdrukkend. In de liberale kranten was er dan ook aandacht voor de liberale geluiden binnen de Kerkelijke Staat. Zo schrijft het *Algemeen Handelsblad* in 1868 over twee liberalen die verdacht werden van samenzweren en die 'op eene wreedachtige wijze' werden opgepakt door de zouaven. Daarbij lieten enkele mensen het leven, waaronder een jong kind en een zwangere vrouw.⁶⁰ Over het algemeen wordt de bevolking van de Kerkelijke Staat in de kranten als apathisch en onverschillig tegenover de situatie neergezet. Wanneer de paus een bezetting van de Kerkelijke Staat met de garanties van de Septemberconventie weigert, uit de *N.R.C.* felle kritiek:

Daaruit blijkt opnieuw, dat er op geen patriottisch gevoel bij de klerikale partij te hopen valt; eene partij die zich altijd buiten alle nationale belangen gehouden heeft en nimmer voor iets anders dan voor zich zelve geleeft heeft.⁶¹

De berichtgeving over de gevechten tussen de troepen van Garibaldi en het pauselijk leger verschilt aanzienlijk van die van de katholieke kranten. De *N.R.C.* legt vooral de nadruk op zaken als slechte bewapening en de vermoeidheid van de Garibaldisten, die hierdoor sterk in het nadeel zijn ten opzichte van het pauselijk leger dat goede wapens heeft en ook nog een gesteund wordt door de Fransen.⁶² Vanaf dit moment ontstaat meer interactie tussen de verschillende Nederlandse kranten en worden elkaars artikelen aangehaald en bekritiseerd. Hierbij valt op dat de katholieke kranten veel vaker de aanval zoeken en hevig reageren op de protestants-liberale kranten dan andersom. De berichtgeving van de *N.R.C.* en het *Algemeen Handelsblad* is vaak objectief en neutraal van toon, terwijl de katholieke bladen eerder de confrontatie zoeken. Zo gaat *De Tijd* fel in tegen de beschuldigen van de *N.R.C.* en ontkent het in eerste instantie dat de Fransen hulp hebben geboden tegen Garibaldi bij de Slag van Mentana.⁶³ Met regelmaat wordt getwist over de grootte van de verschillende legers tijdens bepaalde veldslagen. De *N.R.C.* schat de sterkte van de pauselijke troepen toentertijd op 12.000 man.⁶⁴ Enkele dagen later komt het hierop terug en zou het om 3.000 manschappen van het pauselijk

⁵⁹ *N.R.C.*, 7 oktober 1867, 1.

⁶⁰ *Algemeen Handelsblad*, 1 december 1868, 4.

⁶¹ *N.R.C.*, 30 oktober 1867, 1.

⁶² *Ibidem*, 12 november 1867, 2.

⁶³ *De Tijd*, 8 november 1867, 2.

⁶⁴ *N.R.C.*, 6 november 1867, 1.

leger gaan en 2.000 Fransen.⁶⁵ In een van de verslagen over de slag wordt echter gesproken over 4.000 pauselijke en 4.000 Fransen, later versterkt door nog eens 3.000 man. Garibaldi's leger zou 8.000 man tellen.⁶⁶ *De Tijd* spreekt echter van geheel andere aantallen. Volgens deze krant gaat het om een kleine 4.000 man van het pauselijk leger, waarvan 1.800 zouaven en 2.000 Fransen. Het leger van Garibaldi wordt op 12.000 man geschat.⁶⁷ Het is duidelijk dat beide kranten op deze manier een heel ander aanzien geven aan de prestaties van het pauselijk leger. Waar de overwinning bij Mentana voor de Nederlandse katholieken als een grote zegen wordt gezien en voor een opleving zorgt onder de katholieke gemeenschap⁶⁸, wordt de overwinning door de liberale pers vooral gebagatelliseerd en zou het pauselijk leger nergens zijn zonder de hulp van de Fransen.

Vanaf het voorjaar van 1870 verandert de toon van de Nederlandse kranten en wordt het duidelijk dat de Kerkelijke Staat bedreigd wordt. De Garibaldisten bedreigen de grenzen van de Kerkelijke Staat, die op dat moment alleen nog Rome en enkele kilometers daaromheen bevat. In de berichtgeving staat dat de zouaven eropuit worden gestuurd om het gevaar af te wenden, maar er zijn ook grote zorgen vanwege het uitgedunde aantal zouaven. Waren er in 1867 nog 5.000 zouaven in dienst van het pauselijk leger, nu blijken er nog maar 2.000 over te zijn.⁶⁹ De belangrijkste reden hiervoor is dat veel van de zouaven huurlingen waren die een contract voor twee jaar hadden. Na de grote aanwas rond 1867 waren vele zouaven alweer uit dienst getreden. Voor deze huurlingen had de situatie in Rome waarschijnlijk geen hoger heilig doel - zij hadden er in ieder geval geen moeite mee om het strijdtoneel te verlaten voordat het einde was bereikt. Opnieuw werden pogingen ondernomen om het leger te versterken. Dit hield vooral in dat in verschillende bladen opnieuw oproepen verschenen aan katholieke jongeren om zich aan te sluiten. Daarnaast konden de zouaven die hun tweejarige dienstdienst erop hadden zitten, bijtekenen voor een jaar.⁷⁰

De situatie wordt echt benauwd wanneer Frankrijk in juli 1870 de oorlog verklaart aan Duitsland. De Franse bescherming aan de paus zou hiermee in het geding komen, omdat Napoleon III zijn strijdkrachten elders nodig zou hebben. Het idee dat alles nu snel afgelopen zou kunnen zijn, is goed te zien in de toon die *De Tijd* gebruikt in de oproep om zouaaf te worden van 23 juli 1870:

⁶⁵ Ibidem 11 november 1867, 2.

⁶⁶ Ibidem

⁶⁷ *De Tijd*, 12 november 1867, 2.

⁶⁸ Veel nieuwe katholieke jongemannen melden zich na de Slag bij Montana aan om zouaaf te worden.

⁶⁹ Zaal, 86.

⁷⁰ *De Tijd*, 6 juni 1870, 2.

Nu kan het gevaar groter worden dan dat het ooit geweest is, en wie lust heeft om voor den Paus de wapenen te dragen, heeft uitzigt dat hij zijn tijd niet in vervelende garnizoensdienst zal slijten, maar Garibaldi en zijne trawanten in het vuur onder de oogen zal zien.⁷¹

Wanneer het officiële bericht komt dat Napoleon III zijn troepen uit Rome weghaalt, wordt dit enkel gemeld in de *N.R.C.* maar uitvoerig bekritiseerd in *De Tijd*. Voor het eerst wordt zichtbaar rekening gehouden met het verlies van het pauselijk leger en met de mogelijke gevolgen hiervan. Daarnaast wordt gespeculeerd over de vraag waar de paus heen zal gaan als hij Rome moet ontvluchten. Op die vraag is geen duidelijk antwoord. Het komt erop neer dat de katholieke mogendheden zijn overgeleverd aan de revolutie.⁷² De verdere berichtgeving gaat voornamelijk over de terugtrekking van de Franse troepen en de maatregelen die door generaal Kanzler zijn genomen om het pauselijk grondgebied te beschermen. Vanaf 10 september 1870 komen de eerste berichten dat de Italiaanse troepen de grenzen van de Kerkelijke Staat zijn overgestoken. Nadat de belangrijke steden Viterbo en Frosinone door de Italiaanse troepen onder leiding van generaal Cadorna zijn veroverd, lijkt het doek daadwerkelijk te vallen. Op 20 september valt Rome na een korte strijd van vier uur, die een laatste symbolisch protest was van de paus tegen de gewelddadige aanval op de hoofdstad. Het Italiaanse leger had uitdrukkelijk opdracht gekregen niet Citta Leonina te bezetten, waarin onder andere het Vaticaan en het Castello S. Angelo gelegen zijn. Aangezien de paus echter bang was voor overvallen en wraakacties door de revolutionairen, vroeg hij de Italiaanse troepen ook Citta Leonina te bezetten. Door deze bezetting werd de paus als gevolg van zijn keuze een gevangene in zijn eigen stad.⁷³ De gevangenschap van de paus was voer voor de pausgezinden om de in hun ogen onrechtvaardige situatie te beschrijven. Drie dagen later, op 23 september, komt *De Tijd* met het eerste bericht over het verlies van Rome. Daarna volgen bijna dagelijks artikelen die het onrecht beschrijven dat de katholieke wereld is aangedaan en die ingaan op het medelijden dat er is voor de paus. Het artikel 'De man van smarten' geeft een overzicht van het gehele pontificaat van paus Pius IX en maakt zelfs een vergelijking tussen de situatie van de paus en Jezus Christus:

Nu beschouwe men op dit oogenblik Pius IX, den tachtigjarigen grijsaart, gevangen in zijn paleis, omsingeld door boosaardige vijanden, die hem alles tot zijne vrijheid toe, hebben benomen en tevens voorwenden dat zij daar zijn om hem te eeren en beschermen! Heeft hij niet veel van den lijdende Verlosser te midden der spottende Joden?⁷⁴

⁷¹ Ibidem, 23 juli 1870, 1.

⁷² Ibidem, 30 juli 1870, 1.

⁷³ Hales, 317.

⁷⁴ De Tijd, 1 oktober 1870, 1.

Na de verovering van Rome wijdt ook de *N.R.C.* uitvoerige artikelen aan de Romeinse Kwestie. Hierin wordt getracht de wisselwerking tussen Pius IX en Napoleon III te verklaren. Zonder de steun van Pius IX was de macht van Napoleon III nooit zo groot geweest, maar zonder de steun van Napoleon III had de heerschappij van Pius IX over Rome nooit zo lang kunnen duren.⁷⁵ Het is de mening van de krant dat Napoleon III - alhoewel hij zich voordeed als strijder voor de Italiaanse eenwording - juist steeds de paus te hulp kwam. Hierbij wordt ook de paus zijn verbond met de Franse keizer verweten:

Ziet, wij Protestanten hebben toch altijd eerbiedig willen zwijgen, wanneer de Katholieken ons wezen op de grootsche figuur van dien grijsaard, die ter wille van zijn beginsel standhield tegen allen. Doch is het ons euvel te duiden wanneer wij die figuur veel schoner hadden gevonden, wanneer zij niet was opgetreden in bondgenootschap met den Keizer? Wat zeggen wij: indien zij niet altijd noodzakelijk de speelbal was geweest der politiek van Napoleon III?⁷⁶

Vanaf dit moment komt er pas enige aandacht voor het vraagstuk van de terugkerende zouaven naar Nederland. Hierbij moet worden opgemerkt dat dit vrijwel alleen in de katholieke kranten en dagbladen het geval is. Opnieuw wordt een oproep gedaan om geld in te zamelen, maar deze keer om de opvang van de Nederlandse jongemannen na hun terugkeer te bekostigen. Ook begint de discussie over het verloren Nederlandschap van de Nederlandse zouaven nu duidelijker naar voren te treden. Wel had het *Algemeen Handelsblad* al in 1866 een keer een artikel geplaatst waarin het aangaf dat iemand volgens de Nederlandse wet eerst toestemming diende te vragen aan de koning wilde hij in vreemde krijgsdienst treden. Deed hij dit niet, dan zou hij zijn Nederlandschap verliezen.⁷⁷ Wanneer iemand zijn Nederlandschap zou verliezen, zorgde dit er bijvoorbeeld voor dat deze persoon geen examens voor de lagere opleidingen konden doen. *De Tijd* vond dit onrechtvaardig aangezien buitenlanders, mits ze een verklaring hadden van bekwaamheid en zedelijkheid, dit wel mochten. Naar de mening van *De Tijd* zouden de Nederlandse zouaven dezelfde behandeling moeten krijgen.⁷⁸ In het volgende hoofdstuk wordt gekeken naar de reactie van de Nederlandse Staat op de terugkeer van de Nederlandse zouaven. Hierbij wordt ook met enige regelmaat naar de in dit hoofdstuk behandelde kranten verwezen.

⁷⁵ *N.R.C.*, 24 oktober 1870, 1.

⁷⁶ *Ibidem*, 24 september 1870, 2.

⁷⁷ *Algemeen Handelsblad*, 29 januari 1866, 3.

⁷⁸ *Ibidem*, 12 oktober 1870, 1.

Deelconclusie

Tussen de verschillende kranten is er een duidelijk verschil te merken waar de focus op lag in de berichtgeving. Voor de algemene kranten was het internationale conflict veel interessanter. De mogelijke eenwording van Italië kon, ook voor Nederland, grote gevolgen hebben. Daarnaast keek men vanuit de liberale kant met veel interesse naar hoe de strijd tot eenwording zich ontwikkelde. In de katholieke pers lag de aandacht veel minder bij het grote conflict. Hier was het vooral de Nederlandse deelname die vrijwel alle aandacht kreeg. In een rooskleurig beeld werd verteld over de heldendaden van 'onze Hollandsche' jongens die dapper streden voor de paus. In de katholieke pers kreeg de internationale katholieke strijd van de paus tegen de Italiaanse liberalen een nationaal karakter. Door de aanwezigheid van de Nederlandse zouaven was het conflict in Italië van grote betekenis voor de katholieken in Nederland. De katholieken werden niet alleen aangevallen in Italië, maar hun hele geloof was in gevaar. Deze bedreiging is terug te zien in de berichtgeving in de katholieke kranten. Dit geldt ongeacht de precieze aard van de relatie tussen de strijdende partij en het potentiële publiek en de specifieke omstandigheden van het conflict.

Wat dit betreft is een overeenkomst te zien tussen de Nederlandse zouaven en de hedendaagse foreign fighters wanneer verwezen wordt naar een bedreigde transnationale identiteit.⁷⁹ Uit deze internationale aard van de bedreiging volgt dat een overwinning voor de lokaal strijdende partij ook in het belang is van de buitenstaande groepsleden en dat zij dus geholpen moet worden. Deze existentiële bedreiging maakt het vervolgens mogelijk om het conflict, waar ook ter wereld, te beschrijven in termen van verdediging van de eigen transnationale gemeenschap. Dit is precies wat de katholieke pers doet. Negatieve uitlatingen zijn vrijwel niet te vinden. Dit is goed te begrijpen als duidelijk wordt dat rond 1865 de werving van Nederlandse zouaven goed op gang begint te komen. Bij deze werving zouden negatieve berichten een verkeerde uitwerking gehad hebben, terwijl de katholieke pers juist gebaat was bij het aanscherpen van het goede werk dat de Nederlandse zouaven deden.

De analyse van Malet⁸⁰ kan eveneens toegepast worden op het geval van de Nederlandse zouaven. Dit geldt tenminste zolang de actoren maar elementen van een identiteit delen met buitenlandse groepen waarvan vrijwilligers in het conflict aanwezig waren. Met de berichtgeving werd getracht bij de katholieke jongemannen een plichtsgevoel op te roepen om zich ook in de strijd te mengen. Daarbij werd de nadruk gelegd op de bedreiging van de transnationale identiteit. Niet alleen de katholieken in

⁷⁹ Malet, Foreign fighters 4-5.

⁸⁰ In chronologische volgorde zijn de cases van Malet in Foreign fighters: De Texaanse Revolutie (1835-1836), de Spaanse Burgeroorlog (1936-1939), de Israëliische Onafhankelijkheidsoorlog (1947-1949) en de Afghaans Russische Oorlog (1979-1989).

Italië waren namelijk in gevaar, maar de gehele katholieke gemeenschap. Dit sluit goed aan bij Malet wanneer hij zegt dat wervers een frame gebruiken om de existentiële, internationale bedreiging van een transnationale identiteit neer te zetten.⁸¹

Dat de katholieke kranten en de andere Nederlandse pers het niet altijd met elkaar eens waren, wordt duidelijk uit de verslaggeving rondom de Slag bij Mentana. Hierbij ontstond veel discussie over de vraag of er wel of geen Franse inmenging was in de strijd. Een Franse inmenging zou voor de *N.R.C.* duidelijk afdoen aan de prestatie. Uit dit hoofdstuk is duidelijk geworden dat wel vaker discussies ontstonden tussen verschillende kranten. Hierbij namen vooral de katholieke kranten een agressieve houding en voelden zich sterk geroepen om hun eigen standpunten te verdedigen. Voor kranten als de *N.R.C.* en het *Algemeen Handelsblad* gold dat er meer ruimte was om vragen te stellen over de gebeurtenissen om zo wellicht een discussie op gang te brengen. Hierover kan opgemerkt worden dat de katholieke pers een uiting is van het conservatieve gedachtegoed dat toentertijd al enigszins achterhaald was door de nieuwe internationale stromingen die de overhand hadden gekregen. De katholieken waren een minderheid in Nederland en wilden zich, overtuigd van hun gelijk, juist als groep manifesteren. De pers hielp hierbij door katholieken uit heel het land dezelfde stukken te laten lezen en ideeën en argumenten voor te leggen. Dit heeft bijgedragen aan het gemeenschappelijk gedachtegoed. Door de zouaven neer te zetten als dappere, vrome strijders en zelf de confrontatie aan te gaan met de Nederlandse pers, wisten de katholieken een podium voor zichzelf te creëren. Het niet verbazend te noemen dat de katholieke pers een veel subjectiever beeld van de situatie schetst dan de algemene kranten. Voor de katholieken was strijd in Rome een heilige en de jongemannen die erheen gingen waren strijders van het geloof. De andere kranten zoals de *N.R.C.* en het *Algemeen Handelsblad* namen een veel neutralere toon aan als het ging om de zouaven en het conflict in Italië.

Met betrekking tot de hoofdvraag heeft dit hoofdstuk goed laten zien wat de algemene opinie was van de Nederlandse samenleving over de jongemannen die naar Rome vertrokken. Deze algemene opinie heeft uiteindelijk voor een groot deel bepaald hoe er naar deze jongens werd gekeken toen ze jaren later als oud-zouaven terugkeerden naar Nederland. Hoewel de niet-katholieke bladen het vaak dwaas en naïef vonden dat de Nederlanders naar Rome gingen, is er niks te vinden over het mogelijke gevaar dat deze jongemannen zouden kunnen betekenen voor de Nederlandse samenleving wanneer ze weer terug zouden komen. Daaruit valt af te leiden dat zij het idee van een scheiding tussen enerzijds koning Willem III en anderzijds de Heilige Vader in Rome niet als een direct gevaar zagen voor de Nederlandse samenleving. Dit is in groot contrast met de hedendaagse foreign fighters waarvan de mening van de overheid is dat ze wel degelijk een gevaar voor de samenleving kunnen zijn bij hun terugkeer. Zoals de

⁸¹ Malet, *Foreign fighters* 4-5.

analyse van de kranten laat zien was het conflict dat zich in Italië afspeelde er een die ook daar zou blijven. De strijd die de Nederlandse deelnemers zouden voeren, zouden ze niet mee terugnemen naar huis.

Ondanks de vaak hartelijke verwelkoming door de lokale gemeenschap, stond veel oud-zouaven een onaangename verassing te wachten. Het Burgerlijk Wetboek, artikel 9 van 1838 en de Wet op Nederlandschap, artikel 10 van 1850 bepaalden dat men het Nederlandschap verloor, wanneer men zonder toestemming van de koning in vreemde krijgsdienst ging. Veel van de zouaven hadden hierdoor hun Nederlandschap verloren op het moment dat zij in dienst traden van het pauselijk leger. Uit verschillende stukken blijkt dat de oud-zouaven niet altijd op de hoogte waren van dit probleem. Volgens de normale gang van zaken diende een aspirant-zouaaf zich eerst bij zijn gemeente te melden om aan te geven dat hij naar Rome zou afreizen. De plaatselijke burgemeester zou daarop de gevolgen met betrekking tot het Nederlandschap bekend moeten maken. Ervoor kiezen om een andere vorst te dienen dan koning Willem III zou de zouaaf duur komen te staan. Veel aspirant-zouaven waren van simpele komaf en dit was voor hen een moeilijk te begrijpen kwestie, omdat zij niet vonden dat het een het ander zou moeten uitsluiten. Zo zou de beroemde Pieter Jong, de reus uit Lutjebroek hebben gereageerd: 'Wat zeg je, de Paus een vreemde? Maar de Paus is mijn vader! Zou je die een vreemde noemen!'⁸² Een andere zouaaf zou op dezelfde vraag hebben geantwoord: 'De Koning van Nederland is mijn Koning en ik ga als hij mij roept, de Paus is mijn vader en ik ga als hij mij vraagt.'⁸³ Dit antwoord, hoewel de authenticiteit ervan in twijfel te trekken is, geeft aan dat veel van de zouaven niet vonden dat zij de koning of Nederland in de steek lieten door naar Rome te gaan. Juist het omgekeerde was in hun ogen waar. Dit punt, de loyaliteit van de zouaven aan zowel de paus als Koning Willem III, zou in verdere discussies vaak het hoofdargument blijven voor de oud-zouaven. Andere Nederlandse groeperingen, zoals de liberalen, waren juist van mening dat de zouaven hun eigen land in de steek hadden gelaten. Daar gelaten of de paus naast koning Willem III als een vorst kon worden gezien, was het volgens hen onverantwoord om het land te verlaten terwijl het zelf ook in een bedreigende situatie verkeerde. Onder bepaalde partijen was de angst sterk aanwezig dat Nederland overgenomen zou worden door de Pruisen en Nederland zou zich voldoende moeten wapenen tegen dit gevaar. De toenmalige Burgemeester van Haarlemmermeer, dhr. Amersfoordt, komt met het voorstel dat de oud-zouaven altijd eerst toestemming dienen te vragen aan de koning voordat zij afreizen naar Rome. De koning kon dan besluiten of hij de jongemannen kon missen of dat hij ze zelf nodig had voor zijn krijgsmacht.⁸⁴ De burgemeester haalt hierbij de begroting van de minister van Marine aan. Daarin is te lezen dat de marine zelfs tegen fl 100,- geen manschappen kon rekruteren en

⁸² Christoffor, 219.

⁸³ Ibidem

⁸⁴ Noord-Hollandse krant van 6 november 1867, 3.

moeite had de slagkracht op peil te houden. Het werd wenselijk geacht dat eerst dit tekort opgelost zou worden voordat men zich met buitenlandse conflicten ging bemoeien. Daarnaast was er ook buiten de strijdkrachten om genoeg vraag naar arbeid, omdat het 'den landbouwer zeer dikwijls aan knap werkvolk ontbrak.'⁸⁵

Veel zouaven vroegen niet om toestemming, omdat het Nederlandschap, of het verlies daarvan, niet iets was waar ze in hun dagelijks leven mee geconfronteerd werden. Zo was er bijvoorbeeld nog geen algemeen kiesrecht. Alleen vooraanstaande mensen mochten stemmen. Veel van de zouaven waren van simpele komaf. Dit hield in dat hun vaders of overgrootvaders over het algemeen ook geen stemrecht hadden.⁸⁶ Het idee dat ze op latere leeftijd in de problemen zouden komen door het verlies van hun Nederlandschap, kwam niet in hen op. Daarnaast heerst het idee dat hier vanuit de katholieke gemeenschap geen serieus punt van werd gemaakt bij de werving.⁸⁷ Het argument was dat wanneer in grote getalen toestemming gevraagd zou worden en de koning zou instemmen, dit voor grote politieke problemen kon zorgen. De Italiaanse regering zou deze toestemming van Willem III namelijk als een vijandige actie gezien kunnen hebben, waardoor de neutrale houding van Nederland in het geding zou zijn gekomen. Een andere reden was dat het lang duurde voordat men antwoord kreeg op een verzoek. Eerst diende formeel het verzoekschrift ingediend te worden, gericht aan de koning. De directeur van het Kabinet des Konings zou dan het verzoekschrift in behandeling nemen. Daarbij vroeg hij advies van zowel de minister van Justitie als de minister van Buitenlandse Zaken. De minister van Justitie vroeg hierna de procureur-generaal van de betreffende regio om advies, die vervolgens weer de desbetreffende officier van justitie benaderde. Wanneer deze geen bezwaar zag, werd het verzoekschrift via dezelfde lijn teruggestuurd en vrijwel altijd klakkeloos overgenomen door elke betrokken partij.⁸⁸ Ongeveer twee tot drie maanden later werd dan via een Koninklijk Besluit medegedeeld dat de desbetreffende persoon vrij was om zich naar Rome te begeven. Het is eenvoudig voor te stellen dat dit te lang duurde voor veel jongemannen die zich geroepen voelden om te gaan. Zij waren bang om de actie te missen.

Al met al is het de vraag of het verstandig is geweest van de aspirant-zouaven om, vanwege welke reden dan ook, geen toestemming te vragen. Koning Willem III bleek in het goedkeuren van de verzoekschriften niet negatief te staan tegenover de jongemannen die naar Rome wilden. Uiteindelijk zijn in totaal 118 verzoekschriften behandeld. Daarvan is 90% goedgekeurd. Deze personen behielden

⁸⁵ Ibidem

⁸⁶ Zie hiervoor hoofdstuk 7 van de masterscriptie van J.W. Rozema, *'Op, Neerlands jeugd! Naar 't heilig, heilig Rome!' Een studie naar enkele demografische kenmerken van de Nederlandse pauselijke zouaven 1860-1870*, 2010.

⁸⁷ Christoffor, 225.

⁸⁸ Ibidem

hun Nederlandschap.⁸⁹ Over de verdere houding van koning Willem III ten opzichte van de zouaven is weinig bekend. Aan de katholieke kant doen wel veel mythen en sterke verhalen de ronde. Zo zou de koning altijd een foto van de zouaven in zijn borstzak dragen die hij bij bepaalde gelegenheden tevoorschijn haalt en roepen: 'Dat zijn kerels! Die kunnen vechten! Dat zijn nog eens Nederlanders!'⁹⁰ Bestudering van de verzoekschriften maakt duidelijk dat het leeuwendeel uit Maastricht en Zuid-Limburg komt. Volgens Broeder Christoffor had dit te maken met het gegeven dat bewoners aan de landsgrens vaak meer affiniteit hadden met hun nationaliteit dan de Nederlanders achter de veilige dijken van de Hollandse polders.⁹¹ Daarnaast kan het vroege verleden met de onafhankelijkheid van België ook een rol gespeeld hebben en ervoor gezorgd hebben dat de Limburgers zich graag verzekerd zagen van hun nationaliteit. Een overtuigender verklaring komt van Ingrid Evers, met haar onderzoek naar Limburgse zouaven. Zij stelt vast dat een zekere Charles Hollman die zich namens de Kerk bezighield met de werving, zich veel zorgen maakte over het verlies van de nationaliteit van zijn mensen. Veel aanvragen kwamen van zijn hand, waarbij hij elke keer zo veel mogelijk mensen tegelijk op een toestemmingsformulier probeerde te zetten. Op deze manier bleven zij verzekerd van hun Nederlandschap.⁹²

Door het lage aantal verzoekschriften zouden uiteindelijk ruim 3.000 Nederlandse zouaven terugkeren en hun Nederlandschap verliezen. Al in 1868 had de toenmalige minister van Binnenlandse Zaken, dhr. Heemskerk, een brief gestuurd naar de Kamer om te informeren over het feit dat de pauselijke regering al meerdere malen had laten weten dat een vreemdeling niet de nationaliteit van de Kerkelijke Staat kreeg, als deze vreemdeling niet het vooruitzicht had zich in die staat te vestigen.⁹³ Dit gold vrijwel voor elke Nederlandse zouaaf. De minister besloot hierop dat allen die zonder koninklijke toestemming in dienst van de Kerkelijk Staat waren getreden, hun Nederlandse nationaliteit verloren.⁹⁴ Dit besluit betekende dat de regering hierdoor te maken had met een unieke situatie: vanaf 1870 telde Nederland namelijk ineens ruim 3.000 staatlozen.

Hoewel het in het begin nog niet precies duidelijk was hoe hiermee omgegaan moest worden, besloot de regering al vrij snel om maatregelen te treffen. Zo kregen de zouaven bij de Nederlandse grens een reis- en verblijfpas, zodat ze als vreemdeling in Nederland konden worden toegelaten.⁹⁵ Hiernaast gaf

⁸⁹ Ibidem

⁹⁰ Ibidem, 214.

⁹¹ Christoffor 237.

⁹² I.M.H. Evers, 'Het Limburgse contingent zouaven in de strijd om het behoud van de Kerkelijke Staat', *Limburgs Tijdschrift voor Genealogie* 2005, 33, p. 75.

⁹³ Brief van den Minister van Binnenlandse Zaken, 1 April 1868, No. 170, 4e afd. onder Militie. Algemeen Rijksarchief Den Haag.

⁹⁴ Ibidem

⁹⁵ Van Essen 1998, p. 49-50.

artikel 8 van het Burgerlijk Wetboek van 1838 de zouaven de mogelijkheid om een officiële aanvraag te doen om zich opnieuw in Nederland te vestigen:

Vreemdelingen worden met Nederlanders gelijkgesteld wanneer zij, ten gevolge der toestemming van den Koning, hunne woonplaats binnen het Koninkrijk zullen hebben gevestigd, en van het bekomen dier toestemming aan het gemeentebestuur dier woonplaats hebben doen blijken.⁹⁶

Via wederom een Koninklijk Besluit kreeg een persoon dan opnieuw de status van Nederlander. Deze persoon kon echter alleen aanspraak maken op de burgerlijke rechten. Burgerschapsrechten zoals kiesrecht en benoembaarheid tot rijksbetrekkingen werden niet verstrekt.

De zouaven bleken echter onverschillig over het recht om zich opnieuw Nederlander te mogen noemen. Van de ruim 3.000 zouaven, dienden tussen 1869 en 1875 slechts 12 man een verzoekschrift in.⁹⁷ Deze mannen ontvingen binnen een paar dagen hun Koninklijk Besluit waarmee de zaak was afgedaan. De snelle afhandeling doet vermoeden dat de regering niet kwaadaardig naar de teruggekeerde jongemannen keek en probeerde zo goed mogelijk met de situatie om te gaan. Al met al heeft de regeling weinig opgeleverd, wat teleurstellend is aangezien er in 1892 een nieuwe Wet op Nederlanderschap kwam. Deze kende een overgangsmaatregel waarbij alle oud-Nederlanders, die bij Koninklijk Besluit toestemming hadden gekregen zich wederom in het Koninkrijk te mogen vestigen, het volle Nederlanderschap verkregen.⁹⁸ Toen deze wet op 1 juli 1893 van kracht ging, werden de twaalf besproken mannen dus weer voltallig Nederlander met alle bijbehorende rechten en plichten.

Voor de andere oud-zouaven was er nu nog maar één manier om het Nederlanderschap te krijgen en dat was via het naturalisatieproces. Net als bij het verzoek om in de pauselijke krijgsmacht te treden, was dit een lang traject. De vreemdeling diende een verzoek in bij de koning die dit verzoek liet behandelen door de minister van Justitie. Deze zou dan opdracht geven om de benodigde stukken en inlichtingen over de verzoeker te vergaren. Op basis van die inlichtingen, ambtsberichten genoemd, beoordeelde de minister vervolgens of het verzoek voor inwilliging kon worden voorgedragen of moest worden afgewezen. Bij afwijzing kwam de procedure vroegtijdig tot een eind, in het andere geval werd een wetsontwerp voorbereid en ter beoordeling aan de Raad van State en de ministerraad voorgelegd. Wanneer zij geen bezwaren aandroegen, werd het wetsontwerp naar de Tweede Kamer gestuurd. Daar doorliep het dezelfde procedure als elk ander wetsontwerp. Als het wetsontwerp door de Tweede en de Eerste Kamer werd aangenomen, werd de naturalisatiewet in het Staatsblad gepubliceerd.

⁹⁶ Burgerlijk Wetboek van 1838, artikel 8, lid 3.

⁹⁷ Christoffor, 243.

⁹⁸ Wet op Nederlanderschap 1892

Hierna vond de ambtelijke afwikkeling plaats in verband met de uitreiking van de 'brieven van naturalisatie' en de 'aanneming' van de naturalisatie.⁹⁹

Voor veel oud-zouaven was het te veel moeite om zich met dit lange, bureaucratische traject bezig te houden. Daarnaast moest men bij de naturalisatie een bedrag van fl 100,- betalen, wat een aanzienlijk bedrag was. Naast het lange traject en de kosten die eraan verbonden waren, geeft de timide houding van de zouaven nog een ander inzicht. Waar de zouaven zich aan de ene kant erg uitspraken over hun loyaliteit en Nederlandschap¹⁰⁰ had het officiële bewijs hiervan weinig betekenis voor hun. Het was blijkbaar genoeg om in Nederland te wonen en deel uit te maken van de samenleving zonder een bevestiging van de Nederlandse staat dat zij Nederlander waren. De enkele keren dat iemand wel het naturalisatieproces inging had met name te maken met het recht op benoeming tot rijksbetrekkingen. Enkele oud-zouaven waren na hun terugkeer actief geworden in de politiek, maar wanneer er verkiezingen waren, konden zij als niet-Nederlander geen plek krijgen op de kiezerslijst. In dit geval was naturalisatie een oplossing. Een treffend voorbeeld hierbij is dhr. Antoine Arts, die als luitenant had gediend in het pauselijk leger. Sinds 1870 was Arts hoofdredacteur van *De Kruisvaan*, het blad van de Bond van Nederlandse Zouaven en in 1879 richtte hij de *Nieuwe Tilburgse Courant* op. Arts was een gerespecteerd man in zijn gemeenschap, maar toen hij zich beschikbaar stelde voor de gemeenteraadsverkiezingen van Tilburg, werd hij door zijn status van vreemdeling van de lijst gehaald. Op 4 april 1896 verzocht Arts via een verzoekschrift aan koningin Emma om geneutraliseerd te worden. Hierbij gaf hij aan geen toestemming gevraagd te hebben aan de koning om in 1866 op twintigjarige leeftijd in pauselijke dienst te treden. Na de val van Rome was hij uit dienst ontslagen en had hij onafgebroken in Nederland gewoond, waarvan sinds 1879 in Tilburg. Bijgevoegd aan zijn verzoek was een bewijs van de Ontvanger der Registratie en Domeinen te Tilburg, van fl 100,- ten behoeve van zijn aanvraag. Daarnaast was het officiersbrevet bijgevoegd dat hij had gekregen bij zijn aanstelling als luitenant. Het verzoek kwam terecht bij de minister van Justitie die hiervoor advies vroeg aan zowel de commissaris van de koningin in Brabant, de procureur-generaal van het gerechtshof in 's Hertogenbosch, de officier van justitie in Breda en de burgemeester van Tilburg. Alhoewel dhr. Arts een man was die tot de welgestelde kringen behoorde, was er toch de vraag hoe sterk de band met de Kerkelijke Staat nog was. De burgemeester van Tilburg, dhr. Jansen, schrijft hierover:

De adressant staat in de gemeente gunstig bekend, op zijn gedrag valt niets aan te merken. Wat betreft de vraag, in hoever hij nog in betrekking staat tot Z.H. den Paus, als wereldlijk Souverein, daaromtrent diene het volgende. Bij de behandeling van het verzoek van adressant om op de kiezerslijst geplaatst te worden, is in de openbare Raadsvergadering het volgende

⁹⁹ Eric Heijs, van vreemdeling tot Nederlander, 41.

¹⁰⁰ Zoals ook in hoofdstuk 1 is laten zien, gebeurde dit uitspreken ook in de Nederlandse kranten.

door een lid van den Raad gezegd: “De Heer Arts erkent zelf, dat hij nog heden wachtgeld, soldij of anderszins geniet als officier der Pauselijke Zouaven. In welke hoedanigheid of onder welken titel den Heer Arts die gelden ontvangt is mij niet bekend. Het is mij ook onbekend of zulks eenig bezwaar zou kunnen opleveren.”¹⁰¹

Uiteindelijk ging het hier om enkele honderden gulden. De minister van Justitie had hier geen probleem mee en diende een afzonderlijk wetsontwerp in bij de Staten-Generaal. Uiteindelijk werd zo, negen maanden later, op 2 januari 1897 door een Koninklijk Besluit van koningin Emma het Nederlanderschap aan Antoine Arts verleend.¹⁰² Het geval van dhr. Arts laat duidelijk zien dat er ook vanuit de gemeenschap over het algemeen weinig waarde werd gehecht of iemand zich volmondig Nederlander kon noemen of dat het, in de ogen van de Nederlandse staat, een vreemdeling was die zich weer in Nederland had gevestigd.

Het valt te begrijpen dat een vooraanstaand man als dhr. Arts zich wilde naturaliseren voordat hij aan zijn politieke carrière begon. Dit wil echter niet zeggen dat andere oud-zouaven die zich niet hadden laten naturaliseren geen kans maakten in de lokale politiek. Door de kiezerslijsten van toentertijd te bestuderen, wordt duidelijk dat het per regio verschilde of iemand wel of niet mee kon doen. Vaak gaf een beschouwing van de burgemeester of een van de wethouders de doorslag. Deze kwestie verloor hiernaast naarmate de jaren verstreken steeds meer aan belang, maar zorgde soms toch nog voor een heftige discussie. Zo was bijvoorbeeld het geval in 1906 toen in Hoorn twee oud-zouaven op de kiezerslijst werden geplaatst. Als reactie werd een officieel protest ingediend bij de kantonrechter in Hoorn met het verzoek om de namen van de lijst te halen. Als bewijs was een verklaring van de minister van Justitie toegevoegd, waaruit bleek dat in diens departement geen gegevens bekend waren waaruit bleek dat de desbetreffende personen toestemming hadden gekregen om in het pauselijk leger dienst te nemen.¹⁰³ De Burgemeester verklaarde echter dat hij zich niet meer kon herinneren of deze toestemming was verleend. De kantonrechter oordeelde dat deze verklaringen niet bewezen of de toestemming nu wel of niet verleend was en zag geen reden om de namen van de lijst te halen.¹⁰⁴ Hierbij lijkt het dat als iemand al jaren een trouw burger was en zich voorbeeldig gedroeg, zo'n kleine futiliteit als toestemming voor indiensttreding in het pauselijk leger niet veel uitmaakte voor zijn verdere toekomstplannen.

¹⁰¹ Christoffoor 248.

¹⁰² Stukken van Naturalisatie van A. Arts, onder 27 januari 1897, No. 150 aanwezig in het nieuw Archief van het Departement van Justitie, Plein Den Haag.

¹⁰³ Christoffoor, 248.

¹⁰⁴ Ibidem

Hoe de staat dacht over de terugkerende zouaven en welke meningen hierbij doorslaggevend waren, is het best te bestuderen aan de hand van de discussies die in de jaren na 1870 speelden in de Staten-Generaal wanneer het ging over de naturalisatie van de oud-zouaven. Zoals eerder beschreven, kwamen alle verzoeken tot naturalisatie eerst bij de Eerste en Tweede Kamer terecht. Daarbij geven de overgebleven handelingen een goed beeld van de verschillende opvattingen over de vraag of iemand als oud-zouaaf weer de status van Nederlander kon verkrijgen. Vaak werd een aantal van deze verzoeken tegelijkertijd behandeld door de Kamer. Daarbij werden voornamelijk alleen de bijzonderheden besproken. Een goed voorbeeld is het verzoek dat op 20 februari 1877 door de Tweede Kamer behandeld wordt. Via een Koninklijke Boodschap biedt koning Willem III ter overweging van de Kamer de namen aan van tien heren. Het betreft hier de aanvraag tot naturalisatie van de volgende personen: F.J. Von Kolkow, C.L.E.A. von Plessen-Hohen-Entringen, F.A. Müller, A.C.O. Meine, J.L.Ph.K. Christ, H. Schlüchterer, G.E. Voss. P.J.H. Welters, H. Raadts en C.L. Koritke.¹⁰⁵

Wanneer het verzoek op 20 maart 1877 behandeld wordt door de commissie van rapporteurs blijkt toch twijfel te bestaan over de aanvraag.¹⁰⁶ Hierbij gaat het voornamelijk over de aanvraag van dhr. P.J. Welters, die zich in 1868 heeft aangesloten bij het pauselijk leger, zonder daarvoor eerst toestemming te hebben gevraagd aan koning Willem III. Hoewel de commissie, onder leiding van dhr. Van den Berch van Heemstede, van mening is dat het wellicht mogelijks is om hem deze 'gunst' te verlenen, bestaan er toch twijfels. De commissie wijst erop dat artikel 10 van het Burgerlijk Wetboek een mogelijkheid biedt om de status van Nederlander terug te krijgen, ook als deze initieel verloren is gegaan ten gevolge van het zich, zonder toestemming, in vreemde krijgsmacht begeven. De commissie is van mening dat dit erop duidt dat de onwettige daad die duidelijk is gepleegd nu niet zomaar 'gehomologeerd' mag worden.¹⁰⁷ Dit is echter niet het enige bezwaar dat de commissie heeft. Hoewel de heer Welters alweer zeven jaar in Nederland is gevestigd, is het niet geheel zeker dat hij voorgoed de vreemde krijgsmacht verlaten heeft. Zijn paspoort is, zoals hij zelf heeft verklaard, verloren gegaan. Dit mag misschien het geval zijn, oordeelt de commissie, wel moet dhr. Welters gevraagd worden of hij deel uitmaakt van de zogenaamde Zouavenbond.¹⁰⁸ Zo ja, dan is de vraag of de kans bestaat dat de leden hiervan op een later moment opnieuw opgeroepen worden door de paus en zich verplicht voelen om hier gehoor aan te geven. De commissie geeft aan dat de paus momenteel zijn leger ontbonden heeft en men hem niet meer tot de vreemde mogendheden rekent, waar het verbod op toetreden voor bedoeld is. De commissie waarschuwt echter dat in de nabije toekomst onvoorziene

¹⁰⁵ Bijlagen Handelingen Tweede Kamer 1876-1877 148 ordenummer 2.

¹⁰⁶ Deze commissie werd bij het afhandelen van naturalisatieverzoeken ingeschakeld om te kijken of de verzoeken in overeenstemming waren met het Nederlandse wetboek.

¹⁰⁷ Bijlagen Handelingen Tweede Kamer 1876-1877 148 nrs 22.

¹⁰⁸ Bond in 1894 opgericht voor oud-zouaven. Voor verdere details zie hfdst. 3.

omstandigheden voor een andere situatie kunnen zorgen¹⁰⁹ en sluit af met de mededeling dat het geval van dhr. Welters niet uniek is, maar dat er veel van dit soort gevallen bestaan in de Nederlandse samenleving. De vraag waar de commissie dus het meest mee zit is waar de loyaliteit ligt van de desbetreffende persoon. De oud-zouaven waren nu dan teruggekomen en het conflict was ten einde, maar wat zou er gebeuren als de paus opnieuw een oproep zou doen?

Wanneer de minister van Justitie, dhr. Van Lynden van Sandenburg met een reactie komt wordt duidelijk dat hij geen aanleiding ziet om aan de loyaliteit te twijfelen. Hoewel de vraag over de loyaliteit meer een gevoelskwestie lijkt, kijkt de minister vooral naar de feiten die er zijn. Het pauselijk leger is ontbonden en de kans op een nieuwe dergelijke oproep van de paus is erg onwaarschijnlijk. Ook kan de vraag over het terugkrijgen van het Nederlandschap zonder twijfel positief beantwoord worden.¹¹⁰ De minister maakt duidelijk dat dhr. Welters niet meer in dienst is van het pauselijk leger en dat de Zouavenbond niets met dit leger te maken heeft:

Er kan voorts geen twijfel bestaan dat Welters de Pauselijk krijgsmacht verlaten heeft daar het geheele Pauselijke leger ontbonden is, terwijl de hier te lande bestaande als rechtspersoon erkende Zouaven-broederschappen niets met de krijgsmacht gemeen hebben.¹¹¹

Na de reactie van de minister van Justitie wordt de naturalisatie van de tien personen op 2 mei 1877 behandeld in de Tweede Kamer. De wetsontwerpen tot naturalisatie worden in negen gevallen zonder beraadslaging met algemene stemmen aangenomen.¹¹² Over de naturalisatie van dhr. Welters vindt wel beraadslaging plaats. Als eerste laat het kamerlid Heydenrijck zich horen. Hij ziet een verband tussen de Kerkelijke Staat en de koloniale diensten van Nederland:

Tot welke zonderlinge gevolgen zou het leiden, indien wij het in vreemde krijgsmacht treden van Welters qualificeerden als eene onwettige daad. Ditzelfde zou dan voor onderdanen van andere Mogendheden gelden, wanneer zij in onze koloniale dienst treden. Fransche, Belgen, Duitschers, verliezen op die wijze ook hunnen burgerschapsregten? Bevorderen wij niet, zoo de leer der heren Rapporteurs opgaat, het plegen van onwettige daden, door hen tot onze koloniale dienst te lokken?¹¹³

Op de vraag komt een reactie van dhr. Bastert, lid van de commissie der rapporteurs. Dhr. Bastert is van mening dat de naturalisatie niet plaats kan vinden wederom vanwege het loyaliteitsvraagstuk. Volgens Bastert kan er niet met zekerheid gezegd worden in hoeverre dhr. Welters nog verplichtingen

¹⁰⁹ Bijlagen Handelingen Tweede Kamer 1876-1877 148 nrs 22.

¹¹⁰ Bijlagen Handelingen Tweede Kamer 1876-1877 148 nr 24.

¹¹¹ Ibidem.

¹¹² Handelingen Tweede Kamer 1877 1878 2 mei 1877.

¹¹³ Ibidem.

voelt tegenover de paus en mogelijk nogmaals naar Rome vertrekt. Bastert pleit ervoor dat een wettig ontslag wordt uitgevaardigd door de Kerkelijke Staat, waarin de paus meteen belooft dat hij, wanneer hij dat nodig acht, niet nogmaals een oproep doet aan de jongemannen die al eerder aan zijn oproer gehoor gaven.¹¹⁴ Daarnaast vindt Bastert dat een groot verschil bestaat tussen vreemdelingen die hier komen om in de Nederlandse rechten en vrijheden te kunnen delen en degenen die het Nederlanderschap al bezaten maar deze rechten en vrijheden blijkbaar niet nodig achten. In zijn ogen in het niet wenselijk om 'personen die hunnen nationaliteit vrijwillig hebben prijs gegeven en van wie het niet zeker is dat zij Nederlanders zullen blijven, de gunst van naturalisatie te geven.'¹¹⁵

Dat de gemoederen hoog opliepen, blijkt uit de reactie van kamerlid De Bieberstein die benadrukt dat de pauselijke zouaven, toen Rome door de Italianen was ingenomen, geen paspoort of iets hebben gekregen, maar zonder pardon naar huis zijn gestuurd. De Bieberstein maakt van de gelegenheid gebruik door de kamer erop te attenderen dat onder deze zouaven ook jongens zijn 'die helemaal niet hoeven te petitioneren om geneutraliseerd te worden, omdat zij gesneuveld zijn.'¹¹⁶ In het betoog dat kamerlid Cremers daarna houdt, geeft deze ten eerste aan dat hij geen probleem ziet met het naturaliseren van dhr. Welters aangezien dit, in zijn ogen, volstrekt in overeenkomst is met de wet van 1850. Toch vraagt hij zich af of het wel een goede zaak is dat iemand die toont meer hart te hebben voor een vreemd land dan voor zijn vaderland, bij terugkomst weer genaturaliseerd mag worden. Cremers haalt aan dat bij de behandeling van de wet in 1850, de toenmalige regering onder leiding van Thorbecke, het verlies van het Nederlanderschap wel degelijk als een soort van straf zag. Bij de bespreking van artikel 10, al. 2, waarin wordt bepaald dat iemand na een verblijf van vijf jaren in het buitenland zijn Nederlanderschap verliest, zou Thorbecke gezegd hebben: 'Dat iemand die gedurende zoo geruimen tijd buitenlands wonende, zich onttrekt aan de vervulling de verbintenissen die hij, hier zijnde, als Nederlander zou moeten vervullen, de hoedanigheid van Nederlander dient te verliezen.' Cremers stelt dat wanneer men de wet van 1850 streng zou willen volgen, dit des te meer zou moeten gelden voor degenen die in de vreemde krijgsmacht zijn getreden.¹¹⁷ Toch stemt Cremers uiteindelijk ook niet tegen de naturalisatie. Wel geeft Cremers aan dat een belangrijke overweging hierin is in hoeverre de betrokkenen trouw zijn aan Nederland of juist aan een vreemde mogendheid. Cremers verwijst hierbij naar de katholieke pers in die tijd:

Ik zou dit (tegenstemmen) gedaan hebben wanneer van de andere zijde door den geachten spreker uit Nijmegen, dhr. De Bieberstein, was volgehouden hetgeen in de dagbladen van zijne

¹¹⁴ Ibidem.

¹¹⁵ Ibidem.

¹¹⁶ Ibidem.

¹¹⁷ Ibidem.

kleur is beweerd, namelijk dat een Katholiek, die in dienst trad van den Souverein van den Kerkelijken Staat, niet in dienst trad van een vreemden Souverein, daar de Paus voor de Katholieken geen vreemden Souverein is. Hadde men ook hier volgehouden dat de pauselijke Zouaaf altijd gereed moest staan, om bij de eerste oproeping weder naar Rome te snellen en er de bevelen van den Paus uit te voeren, dan zou ik ieder Nederlandschen afgevaardigde afraden om een voormaligen Nederlandschen pauselijke Zouaaf weder tot Nederlander te maken. Nu doe ik dat niet.¹¹⁸

Hier had Cremers wel degelijk een punt, want de Katholieke bladen rond die tijd staan vol van strijd lustige teksten die de oud-zouaven oproepen nog steeds paraat te staan voor de strijd. Zo schrijft het weekblad van den St. Bonifaciusbond der Nederlandse Zouaven *De Kruisvaan* op 7 november 1877:

Alles is niet geëindigd! Grote gevaren bedreigen nog steeds de Kerk... Laat ons dus ware soldaten van God zijn! Deze woorden zijneven waar en vol kracht als nu 10 jaar geleden.¹¹⁹

Het laatste woord in de beraadslaging is voor de minister van Binnenlandse Zaken, dhr. Heemskerk. De minister geeft aan dat de Wet die het Nederlanderschap afneemt vooral gemaakt is voor de situatie waarin personen Nederland verlaten. Hij meent echter dat wanneer zij later terugkomen en 'kosten en moeite'¹²⁰ doen om zich weer in Nederland te vestigen, de Nederlandse Staat in ieder geval een plicht heeft om te kijken of desbetreffende personen hier aanspraak op kunnen maken.¹²¹ Uiteindelijk wordt de naturalisatie bijna unaniem aangenomen door de Tweede Kamer, alleen dhr. Bastert stemt tegen.

Er kan geconstateerd worden dat men in de Tweede Kamer zich voornamelijk bezig hield om het correct uitvoeren van de wet en hoe deze gezien moet worden. Wanneer het voorstel hierna naar de Eerste Kamer gaat, wordt duidelijk dat de discussie vooral draait om de mogelijke gevolgen voor de Nederlandse neutraliteitspolitiek. Het algemeen beeld is dat men niet tegen de naturalisatie is, maar er wel voorzichtig moet worden omgegaan met het te ruim toekennen van deze gunst. Nederland is een kleine staat is die zeer voorzichtig moet zijn en alles moet vermijden wat zou kunnen lijken op het schenden van deze neutraliteitspositie.¹²² Wanneer het over enkele gevallen gaat, ziet de Kamer geen gevaar, maar in het omvangrijke geval van de zouaven bestaat het risico dat dit bij de betrokken mogelijkheid, Italië, in het verkeerde keelgat schiet. In dat geval is sprake van een bedreiging van de

¹¹⁸ Ibidem.

¹¹⁹ Weekblad van den St. Bonifaciusbond der Nederlandse Zouaven *De Kruisvaan*, 7 november 1877, p.1.

¹²⁰ Handelingen Eerste Kamer, 26 mei 1877.

¹²¹ Ibidem.

¹²² Ibidem.

neutraliteit.¹²³ Om die reden zou elk geval apart behandeld dienen te worden zodat er geen precedent geschept kan worden. Toch is de minister van Justitie hier niet van overtuigd en geeft aan dat het punt van neutraliteit voor hem pas een rol gaat spelen wanneer bij de regering vele verzoeken binnenkomen om toe te treden tot een vreemde krijgsmacht. Momenteel is daar geen sprake van. Na het laatste woord van de minister wordt de algemene beraadslaging gesloten en worden de wetsontwerpen tot naturalisatie van alle tien de gevallen aangenomen.¹²⁴

Wat betreft de juridische rechtvaardiging van de staat en de verschillende discussies over de neutraliteitspolitiek en de loyaliteit van de oud-zouaven, was deze casus de meest uitgebreide. Daarna zijn nog weinig andere uitzonderlijke gevallen te noemen. Een casus die echter nog wel genoemd dient te worden, is die van dhr. Blokdijk. Blokdijk had enkele jaren gediend in het leger van de paus, maar was nu alweer enige tijd in Nederland en had een verzoek tot naturalisatie ingediend. Hoewel hij het Nederlanderschap verloren had, diende hij al wel bij het Nederlandse Korps Marechaussee. Uit het rapport van de commissie der rapporteurs is te lezen dat de commissie zich afvroeg hoe dit had kunnen gebeuren. Ook hier werd de vraag gesteld hoe de regering er zeker van kon zijn dat dhr. Blokland van al zijn verplichtingen als pauselijk zouaaf was ontheven.¹²⁵ Als weerwoord werd hier gegeven dat dhr. Blokdijk niet langer een pauselijk zouaaf kon zijn op het moment dat hij in dienst trad van de marechaussee. Daarbij was het argument dat de paus geen wereldlijke macht meer bezat en dus onbevoegd moest worden geacht om een paspoort of ontslag uit de krijgsmacht te verlenen.¹²⁶

Bovenstaande voorbeelden geven aan dat er wel degelijk discussie was in de Staten-Generaal rondom de terugkeer van de zouaven. Waar de Tweede Kamer zich meer druk maakte om de juiste uitvoering van de wet, ging het in de Eerste Kamer voornamelijk om de mogelijke gevolgen die de beslissing van de regering met zich mee zou brengen. Alhoewel de loyaliteitsvraag vaak aan bod kwam is kon dit geen basis kon zijn voor de uiteindelijke uitkomst van de beslissing. De paus bezat geen leger en het werd zeer onwaarschijnlijk geacht dat er nogmaals een dergelijke oproep zou komen. Daarbij hadden de oud-zouaven zich in de jaren na hun terugkeer goed gedragen. Hoewel sommige personen uitgebreid waren besproken geeft de, bijna unanieme, aanneming van de naturalisatie aan dat er vanuit de Nederlandse staat geen angst bestond voor een mogelijke dreiging vanuit de zouaven.

Een ander probleem waar de oud-zouaven mee te maken hadden, was de achterstallige soldij. De nieuwe Italiaanse regering had na de overwinning de verplichting op zich genomen om het loon uit te keren dat nog betaald moest worden aan de oud-zouaven. Victor Emmanuel had de toezegging gedaan

¹²³ Ibidem.

¹²⁴ Ibidem.

¹²⁵ Bijlagen Handelingen Tweede Kamer 1877 1878 140 nr 22

¹²⁶ Ibidem.

dat de gehele bedragen betaald zouden worden aan de regeringen van de respectievelijke landen.¹²⁷ Vanuit de Nederlandse katholieke kerk was het pater Wilde die de taak op zich nam om te zorgen dat de betalingen zo snel mogelijk afgerond zouden zijn. Daarbij kon hij rekenen op de steun van de overheid. Over de zaak werd schriftelijk gecommuniceerd met de minister van Buitenlandse Zaken, baron Gericke van Herwijnen. De minister schreef op 27 oktober 1870 aan pater Wilde dat er betalingen verricht waren, maar dat hij de Nederlandse gezanten te Rome en Florence aangeschreven had om meer druk te zetten op de Italiaanse regering.¹²⁸ Bijna een jaar later, op 20 oktober 1871, kwamen de betalingen binnen. Echter, de meegestuurde lijsten met daarop de namen van mensen die recht hadden op betaling, bleken incompleet te zijn. Het uit te betalen bedrag was dus te laag. Dit werd uiteindelijk door tussenkomst van de Nederlandse gezant in Florence opgelost, zodat alsnog begonnen kon worden met het uitbetalen van de soldij.¹²⁹ Het plan van de minister was om het geld te verspreiden over de desbetreffende commissarissen van de koning en deze het verder af te laten handelen. Pater Wilde wist hem echter te overtuigen dit over te laten aan het zogenaamde betalingscomité dat bestond uit pater de Kruijf als president, pater Wilde als secretaris, broeder Bernardinus en enkele oud-zouaven. Via de verschillende pastorieën werd bekend gemaakt dat alle oud-zouaven die recht hadden op achterstallig soldij, via de bijgestuurde kwitanties hun geld konden terugvragen. Deze kwitanties werden in de pastorie verzameld en opgestuurd.

De klus bleek erg ingewikkeld voor pater Wilde en zijn betalingscomité: zo'n 1.100 oud-zouaven hadden recht op betaling en de administratie vanuit Italië was vaak onvolledig of onduidelijk. Vrijwel alle Hollandse namen waren door de Italianen 'veritaliaanst'. Daardoor was het soms lastig om erachter te komen welke persoon met een bepaalde naam werd aangeduid. Zo waren er bijvoorbeeld kwitanties te vinden van Graciano Kalf uit Den Bosch en Giovanni Boere uit Cabauw.¹³⁰ Veel zouaven waren na hun terugkeer bovendien weer vertrokken uit Nederland. Een aantal nam meteen weer dienst in een andere vreemde krijgsmacht, of zat op de buitenlandse scheepvaart.¹³¹ Dit maakte het lastig om alle betalingen overzichtelijk te houden. Toen ook nog eens bleek dat veel betalingen al gemaakt waren aan mannen die door de Italiaanse regering vergeten waren en dus nog gereclameerd moesten worden, was het overzicht helemaal kwijt. Pater Wilde was in juni 1872 voor een missie naar Mexico vertrokken, waardoor de verantwoordelijkheid nu lag bij Broeder Bernardinus. Deze verzocht de minister om een kijkje in diens financiële administratie te krijgen om zo de gezamenlijke balans op te kunnen maken. Na wat heen en weer geschuif, kwam het erop neer dat het ministerie een bedrag

¹²⁷ Christoffoor, 263.

¹²⁸ Brief Minister Baron Gericke van Herwijnen 27 oktober 1867 aan Pater Wilde, Zouavenarchief, Zouavenmuseum Oudenbosch.

¹²⁹ Christoffoor, 263.

¹³⁰ Kasboekje en lijsten van Pater Wilde, Zouavenarchief, Zouavenmuseum Oudenbosch.

¹³¹ Christoffoor, 265.

had ontvangen van 59.450 Lire, oftewel fl 36.167. Hiervan lag nog 2.056 in kas.¹³² Nu de totale waarde weer klopte, kon Bernardinus verder met het uitkeren van de soldij. Al snel diende zich echter een volgend probleem aan. In februari 1874 kwam de minister met het bericht dat er een tekort in de kas was van maar liefst fl 509,04. Dit tekort was bij vergissing door de Italiaanse regering uitbetaald. Het was niet voor de Nederlandse zouaven bedoeld, maar voornamelijk voor de Belgische. Dit bedrag was door pater Wilde echter al gebruikt om de Nederlandse zouaven, die niet op de Italiaanse lijsten stonden, alvast te betalen. De minister had Bernardinus al gewaarschuwd dat de kans bestond dat andere regeringen ooit nog eens aanspraak zouden maken op dit bedrag. Daarbij was de minister wel zo slim geweest om te vermelden dat, wanneer dit mocht gebeuren, hij verwachtte dat Bernardinus het risico zou dragen.¹³³ Dit viel niet in goede aarde bij Bernardinus, die daarna op audiëntie kwam bij de minister om te dreigen te stoppen met de gehele afhandeling. De minister gaf in en meteen werd afgesproken dat Bernardinus met ingang van 1 mei 1875 van alle verantwoordelijkheid rondom de kwitanties ontslagen zou zijn. Het wordt duidelijk dat Bernardinus genoeg heeft van de gehele situatie en de zaak het liefst zo snel mogelijk afrondt, wanneer hij de minister op een later moment diplomatiek verzoekt of deze kan mededelen of hij voorzichtigheidshalve nog andere zaken heeft voorbehouden. Tot genoegen van Bernardinus, antwoordt de minister hierop dat:

Uw Eerwaarde intusschen verzekerd kan zijn, dat deze zaak vanwege mijn Departement geen stof meer tot moeilijkheden zal opleveren na de correspondentie, welke ik de gehad heb met U te voeren, en dat ze als definitief afgedaan beschouwd kan worden.¹³⁴

De afhandeling van de achterstallig soldij en de communicatie tussen eerst pater Wilde en later broeder Bernardinus enerzijds en minister baron Gericke van Herwijnen anderzijds, laat zien dat de regering veel moeite deed om de kwestie af te handelen. Dit is opvallend, omdat het hier volgens de wet voornamelijk om staatloze vreemdelingen gaat. Ook al waren de oud-zouaven voor de wet geen Nederlander meer, dit schetst toch het beeld dat ze nog als onderdeel van de Nederlandse bevolking werden gezien en dat de staat het idee had zorg voor ze te moeten dragen.

¹³² Brief van Minister Baron Gericke van Herwijnen aan Broeder Bernardus, 24 december 1873, Zouavenarchief, Zouavenmuseum Oudenbosch.

¹³³ Ibidem, 19 februari 1874.

¹³⁴ Ibidem, 20 april 1874.

Deelconclusie

In dit hoofdstuk is duidelijk geworden dat de terugkeer van meer dan 3.000 zouaven voor de Nederlandse overheid een unieke situatie was. Hoewel de oud-zouaven het Nederlandschap hadden verloren, hadden ze ook geen ander paspoort en waren zodoende dus staatloos. Dit betekende echter niet dat zij zich niet wederom in Nederland mochten vestigen. Zij hadden alleen geen Nederlandse burgerrechten meer. Ondanks dat de Nederlandse foreign fighters in het pauselijk leger de wet overtraden en de neutraliteitspolitiek schonden, werden zij nauwelijks bestraft voor hun vreemde krijgsdienst. Zij konden na een bureaucratisch proces en het betalen van honderd gulden hun nationaliteit terugkrijgen. Omdat het naturalisatieproces een langdurig en bureaucratisch traject was, zagen veel oud-zouaven er echter vanaf. Oud-zouaven doorliepen vrijwel alleen het naturalisatieproces als zij een politieke carrière ambieerden en op een kiezerslijst wilden komen.

Een ander punt waaruit blijkt dat de Nederlandse Staat zich bezighield met de oud-zouaven, is op het gebied van de achterstallige soldij. De Italiaanse regering had geld overgemaakt naar de Nederlandse regering om zo het loon uit te betalen dat de oud-zouaven nog te goed hadden. Hoewel de oud-zouaven staatloos waren, zag het ministerie van Buitenlandse Zaken er scherp op toe dat deze betalingen goed terechtkwamen. De minister had er geen problemen mee dat de terugbetaling uitgevoerd werd door het zogenaamde betalingscomité, maar bij moeilijkheden zoals een kastekort werd snel aan de bel getrokken en om opheldering gevraagd.

Met betrekking tot de hoofdvraag heeft dit hoofdstuk laten zien dat de Nederlandse foreign fighters na hun terugkomst redelijk eenvoudig hun transnationale militaire activiteit achter zich konden laten en een normaal leven konden oppakken. De strafmaatregelen tegen de Nederlandse zouaven stelden niet zoveel voor vanwege het principiële bezwaar tegen onvrijwillig nationaliteitsverlies. In de praktijk verloren de oud-zouaven hun Nederlandschap, maar tegelijkertijd zorgde hun terugkeer voor verschillende discussies in de Staten-Generaal die betrekking hadden op de omgang met de wet. In de kritiek was vooral veel aandacht voor het loyaliteitsvraagstuk. Daarbij was de vraag of de oud-zouaven nog steeds loyaal waren aan de paus of aan koning Willem III. Voor veel zouaven was dit een rare vraag, omdat zij niet vonden dat het een het ander uitsloot. Het is duidelijk geworden dat niet alleen de zouaven er zo over dachten maar dat deze mening ook door de meeste politici en de regering werd gedeeld. Dit heeft gezorgd voor een timide houding van de Nederlandse staat ten opzichte van de oud-zouaven en is een wezenlijk verschil met hun contemporaine salafistische, jihadistische equivalent.

Malet beargumenteert dat het verschil tussen de hedendaagse en de historische foreign fighters niet gelegen is in de wijze van rekrutering, maar in de post-conflict situaties. De jihadistische foreign fighters blijven namelijk gemobiliseerd en voor de regeringen van hun thuislanden blijft de angst

bestaan dat de foreign fighters hun militaire ervaring met lokale radicalen delen en dat het probleem zich op die manier binnen de eigen grenzen blijft verspreiden.¹³⁵ Dit is bijvoorbeeld te zien in het geval van de jihadistische foreign fighters die na de Afghaans-Russische Oorlog (1979-1989) in hun thuisstaten, zoals Egypte en Syrië, strafrechtelijk vervolgd werden.¹³⁶ Door de gesprekken van de Staten-Generaal te analyseren is duidelijk geworden dat hoewel er vragen waren over de loyaliteit van de zouaven, het niet aannemelijk werd geacht dat zij gemobiliseerd zouden blijven en opnieuw voor problemen zouden zorgen. Hierbij werd er met name vanuit de regering geconcludeerd dat de Paus geen wereldlijke macht, of een leger, bezat. Het leek de regering erg onwaarschijnlijk dat de paus een tweede maal met een dergelijke oproep zou komen. Uiteindelijk heeft dit punt er grotendeels voor gezorgd dat de oud-zouaven zich op een vrij eenvoudige manier weer in Nederland konden vestigen.

Door de gesprekken in de Staten-Generaal en de regelingen met betrekking tot het terugbetalen van de soldij te analyseren, is duidelijk geworden dat de Nederlandse Staat zich zelfs enigszins verplicht voelde om zich over de oud-zouaven te ontfermen. Het is aannemelijk dat de soms sterke sympathie voor de zouaven zich vertaalde in een vergevingsgezinde houding tegenover deze groep foreign fighters. Zelfs wanneer bewezen kon worden dat iemand in vreemde krijgsmacht was getreden en de Nederlandse nationaliteit had verloren, dan kon de schade vrij eenvoudig ongedaan worden gemaakt. Ondanks dat de oud-zouaven staatloos waren stelden zij zich loyaal op ten opzichte van de Nederlandse staat. De algemene opinie was dat de oud-zouaven nog steeds behoorden tot de Nederlandse samenleving; wanneer zij zich goed gedroegen, konden zij opnieuw het Nederlanderschap verwerven.

¹³⁵ Malet, 'Mobilization and persistence' 464.

¹³⁶ Ibidem, 465-466.

Hoofdstuk 3: Op welke manier ging de Nederlandse katholieke gemeenschap om met de terugkomst van de oud-zouaven?

Toen de strijd in Rome ten einde was, kregen de zouaven de tijd om afscheid te nemen van de paus. Daarna moesten zij zich buiten de stadsmuren begeven. Hier werden zij opgewacht door generaal Cadorna en vijf van zijn divisies om de oud-zouaven de militaire eer te bewijzen en moesten de wapens ingeleverd worden.¹³⁷ Wat hierna met de oud-zouaven gebeurde, wordt voornamelijk duidelijk vanuit de talloze brieven die door de oud-zouaven zelf geschreven zijn.¹³⁸ Bij het capitulatieverdrag had de regering van Victor Emmanuel de verantwoordelijkheid op zich genomen om de buitenlandse strijders naar hun thuisland te vervoeren.¹³⁹ Veel van hen werden te voet naar Livorna en Genua gestuurd, terwijl anderen per trein naar Citta Vecchia gingen.¹⁴⁰ De oud-zouaven die naar Livorna en Genua gingen, hadden een zware en lange reis voor de boeg. Ze kregen weinig eten en drinken en werden onderweg 'bespot en vervloekt' door de Italiaanse militairen en burgers.¹⁴¹ Uiteindelijk werden ze met de trein van Verona naar Aken gebracht. De Belgische zouaven gingen vervolgens door naar Luik en de Nederlandse naar Maastricht. Vanuit Maastricht keerden de zouaven terug naar hun families.¹⁴²

De reis van de zouaven die naar Citta Vecchia werden gebracht, verliep anders maar niet minder onaangenaam. In Citta Vecchia aangekomen werden de zouaven in verschillende kampen rondom de stad ondergebracht om dwangarbeid te verrichten. De zouaven verbleven in de kampen totdat ze met de boot naar Genua of Marseille werden gebracht. Vanuit Genua gingen ze per trein verder naar Duitsland, met uiteindelijk ook Maastricht als eindbestemming. Op 5 oktober 1870 arriveerden de eerste zouaven in Maastricht. Broeder Christoffoor schrijft hierover: 'Ze waren weer in het goede vaderland. Dat was aanstonds te zien. Heel de stad vlagde en de Maastrichtenaren vochten er om, wie een of meer Pauselijke Zouaven in zijn huis zou mogen ontvangen.'¹⁴³ Een dag later zouden de jongemannen naar hun eigen parochie gaan, waar zij door de trotse katholieke gemeente hartelijk begroet werden met vlaggen, erepoorten en muziek.¹⁴⁴

Het beeld dat hier geschetst wordt van een juichende menigte die klaarstond om de zouaven te verwelkomen, berust grotendeels op waarheid voor de zuidelijke provincies van Nederland.

¹³⁷ Christoffoor, 218

¹³⁸ Zie bijvoorbeeld het verhaal van zouaaf Jan van der Meer, Nieuwsbrief Stichting Nederlands Zouavenmuseum, november 2016. 20ste jaargang, nummer 2.

¹³⁹ Christoffoor, 218

¹⁴⁰ Verschillende brieven, Zouavenarchief, Zouavenmuseum Oudenbosch

¹⁴¹ De Tijd 7 oktober 1870.

¹⁴² Ben Koolen, p.21

¹⁴³ Christoffoor, 219

¹⁴⁴ Nieuwsbrief Stichting Nederlands Zouavenmuseum, november 2016. 20ste jaargang, nummer 2.

Vooral in de katholieke gemeenschappen was de opvatting dat de teruggekomen zouaven nog steeds deel uitmaakten van de Nederlandse samenleving. Ondanks dat de zouaven hun Nederlandschap waren verloren, hadden ze vaak een vooraanstaande rol in hun eigen dorp of stad. Daarmee werd de verbondenheid voortgezet die tussen 1860 en 1870 was ontstaan tussen de zouaven en de katholieke gemeenschap in Nederland.

Na hun terugkomst vonden veel oud-zouaven het moeilijk om zich aan te passen aan de dagelijkse gang van zaken. Sommige oud-zouaven bleven hierdoor actief in het militaire leven en vochten door in verschillende oorlogen, zoals in de Frans-Pruisische oorlog, in Spanje voor de katholieke kroonpretendent Don Carlos en in Nederlands-Indië.¹⁴⁵ Weer anderen sloten zich aan bij de Belgische zouaven die de missionarissen in Afrika beschermden.¹⁴⁶ De meeste zouaven keerden echter terug naar huis. Terug in Nederland ondervonden de zouaven problemen. Ze werden niet overal met open armen ontvangen, bijvoorbeeld als ze zich meldden bij hun vroegere baas.¹⁴⁷ Dit had voornamelijk te maken met het beeld dat de rest van Nederland had ten opzichte van de zouaven specifiek en de katholieken in het algemeen. Die laatste groep werd allang als verdacht gezien. Zij zouden trouw zijn aan de paus en niet aan Nederland of de koning. Sinds de afscheiding van België was de angst voor vijanden van binnenuit en het uiteenvallen van de natie toegenomen.¹⁴⁸ De paus en de katholieken werden ervan verdacht in het geheim complotten te smeden om de macht in Nederland over te nemen.¹⁴⁹ De zouaven versterkten dit beeld. Zij besloten immers te vechten voor de paus - een voor de protestanten en liberalen vreemde vorst - en bewezen hiermee voor hen hun ontrouw. De zouaven waren geen goede Nederlanders. Ze vochten niet alleen voor een bedenkelijke zaak, maar verzaakten hun plicht door niet in Nederland de vacatures in het leger en de landbouw op te vullen.¹⁵⁰ Daarnaast deed het feit dat ze de strijd verloren hadden hun status buiten de katholieke gemeenschap geen goed. Volgens veel Nederlanders waren de katholieken naïef geweest door te denken dat zij ook maar een kans hadden om te winnen. Het *Algemeen Handelsblad* schreef in 1866 al dat het onvermijdelijk was dat de Kerkelijke Staat veroverd zou worden.¹⁵¹ De katholieken reageerden hierop door te benadrukken dat lijden voor God iets moois was. Deze paus moest wel uitverkoren zijn dat God hem een dergelijk groot kruis liet dragen. De *Tilburgsche Courant* schreef: 'de toestand van onzen Paus is

¹⁴⁵ Van Essen, Voor Paus en Koning, 51.

¹⁴⁶ Westfries Archief, 1493, inv. 16.

¹⁴⁷ P. van Essen, Voor Paus en Koning. Een korte geschiedenis van de Nederlandse Zouaven 1860-1870, Oudenbosch 1998, 49.

¹⁴⁸ N.C.F. van Sas, 'Varieties of Dutchness' in: A. Galema e.a. ed., Images of the Nation. Different Meanings of Dutchness 1870-1940 (Amsterdam/Atlanta 1993) 12-13.

¹⁴⁹ P. Raedts, 'Veroordeeld tot vrijheid. Pierson en het katholicisme' Negentiende eeuw 21 (1997) 5-15, aldaar 6-7.

¹⁵⁰ Christoffor, Uit het epos der 3000, 222-223.

¹⁵¹ Ibidem.

zelfs een reden te meer voor ons om te jubelen. 't Is de krans der heiligheid en uitverkorenheid, die om zijn slapen schittert.'¹⁵²

De reacties bij thuiskomst waren voor veel zouaven dus niet positief. Ze verloren hun Nederlanderschap en velen hadden daarnaast ook nog eens hun baan verloren zonder dat ze daar een uitkering voor terug konden vragen. Zoals in het vorige hoofdstuk is laten zien kregen de oud-zouaven wel zonder uitzondering toestemming om zich in Nederland te vestigen.¹⁵³ Naast de discussie over het vestigen in Nederland ontstonden er meerdere discussies over de rechten van de oud-zouaven. Een voorbeeld hiervan is de ophef die ontstond over de eretekens die de zouaven van de paus hadden ontvangen. Om deze op officiële gelegenheden te mogen dragen, moest toestemming aan de koning worden gevraagd. Veel Nederlanders meenden dat personen die hun staatsburgerschap verloren hadden deze eer niet toe behoorden te komen. Over de kwestie werden zelfs Kamervragen gesteld. De regering meende echter dat de zouaven wel recht op de eer op hadden, omdat in de wet niet over Nederlanders, maar over inwoners werd gesproken. Aangezien de oud-zouaven inwoners waren, mochten zij hun tekens dragen.¹⁵⁴

Een van de gevolgen van het verlies van het Nederlanderschap was dat veteranen geen aanspraak konden maken op ondersteuning van de staat. Aangezien de zouaven meestal niet rijk waren, leverde dit vaak problemen op.¹⁵⁵ In 1897 werd door de Algemene Nederlandse Zouavenbond een ondersteuningsfonds opgericht. Veteranen die voor ondersteuning in aanmerking wilden komen, moesten niet alleen een verklaring van goed gedrag van de lokale pastoor inleveren, maar ook een aanbeveling van het lokale bestuur van de Zouavenbond. De aanbeveling kregen zij alleen als zij arm genoeg werden bevonden.¹⁵⁶ Via de kranten werd er ook geld ingezameld voor de terugkerende zouaven. *De Tijd* gaf vrijwel dagelijks in een overzicht op de voorpagina weer welke nieuwe collectes er waren geweest. Vaak ging het hier om verenigingen of verbonden die geld hadden verzameld, maar ook veel particulieren werden (anoniem) vermeld.¹⁵⁷

Het lijkt erop dat de Nederlandse samenleving coulant dacht over de zouaven. Zoals in het eerste hoofdstuk is beschreven, was het grootste deel van de berichten over de zouaven in de algemene bladen als de *N.R.C.* en het *Algemeen Handelsblad* neutraal van toon.¹⁵⁸ Buiten de discussie in de Tweede Kamer is weinig te vinden over eventuele problemen of protestacties omtrent de terugkomst

¹⁵² Tilburgsche courant, 30 april 1871.

¹⁵³ Van Essen, Voor Paus en Koning, 50-51.

¹⁵⁴ Algemeen Handelsblad, 1 december 1868.

¹⁵⁵ J.W. Rozema, *'Op, Neerlands jeugd! Naar 't heilig, heilig Rome!' Een studie naar enkele demografische kenmerken van de Nederlandse pauselijke zouaven 1860-1870*, 2010.

¹⁵⁶ Westfries Archief, 1493, inv. 41.

¹⁵⁷ *De Tijd*, donderdag 13 oktober 1870, p.1

¹⁵⁸ Zie hoofdstuk 1.

van de zouaven. De katholieke gemeenschap reageerde daarentegen juist sterk. In het eerste hoofdstuk kwam al naar voren dat de katholieken in de pers een veel strijdbaarder standpunt innamen en zich bij elke vorm van kritiek heftig verdedigden. Dit blijkt echter niet alleen uit de pers. Bij de terugkomst van de oud-zouaven werden meteen in 1870 zouavenbroederschappen opgericht. Deze verenigingen waren clubs waar oud-zouaven bij elkaar kwamen om bijvoorbeeld te kaarten of naar een lezing te luisteren. De meeste broederschappen hadden daarnaast een koor, een toneel- en een schuttersvereniging.¹⁵⁹ Toch waren deze verenigingen niet alleen opgericht voor de gezelligheid. Deze broederschappen hadden vrijwel dezelfde doelen, namelijk het onderhouden van de verbondenheid, het opkomen voor de belangen van de paus en de Kerkelijke Staat en het ondersteunen van de oud-zouaven. Vooral het laatste was voor veel zouaven belangrijk omdat ze als niet-Nederlander vrijwel nergens terecht konden. Bij de verschillende bijeenkomsten of activiteiten die deze verenigingen organiseerden zijn er geen berichten te vinden over mogelijke protesten of andere negatieve uitingen naar de oud-zouaven. De verenigingen hadden dan ook een sociaal karakter waar vaak geld werd opgehaald voor bijvoorbeeld het Invalidenfonds, opgericht onder toezicht van de bisschop van Haarlem, of het Ondersteuningsfonds voor behoeftige oud-zouaven.¹⁶⁰ Het actieve verenigingsleven van de oud-zouaven laat zien dat de oud-zouaven actief bleven samenkomen in hun oude, vertrouwde netwerken. Dit is anders dan wat Malet doet vermoeden in vergelijking met de huidige foreign fighters. Volgens Malet zorgt de harde aanpak die de hedendaagse foreign fighters kunnen verwachten in hun land van herkomst ervoor dat zij zich in hun oude netwerken blijven ophouden. Wat betreft de zouaven, die relatief zacht waren aangepakt door de Nederlandse regering, was er ook nog sterk de behoefte op zich als gemeenschap te profileren. Daarbij zorgde het oprichten van de verschillende verenigingen en de Zouavenbond juist voor een nieuwe versterking van deze, al aanwezige, relaties.

In de jaren na 1870 werden talrijke acties georganiseerd waarbij mensen protesteerden tegen de opheffing van de Kerkelijke Staat.¹⁶¹ Daarnaast werden telegrammen gestuurd naar de Italiaanse consul in Den Haag om zo de onvrede uit te spreken.¹⁶² De Rotterdamse zouavenbroederschap *Fidei et Virtuti* vond dat 'de pauselijke nederlaag niet als een voldongen feit uit het geheugen mocht verdwijnen.' Het broederschap vond steun bij een aantal katholieke notabelen, onder wie Tweede Kamerleden. In november 1870 stuurden deze een adres aan de koning met het verzoek de inbezitneming van de Kerkelijke Staat niet te erkennen en te gelegener tijd afzonderlijk of samen met

¹⁵⁹ Zaal, *De vuist van de paus*, 144.

¹⁶⁰ *Ibidem*, 146.

¹⁶¹ Christoffor, 296.

¹⁶² *Ibidem*.

andere mogelijkheden de soevereiniteit van de paus te herstellen.¹⁶³ Het 'katholieke' adres vergaarde al snel tienduizenden handtekeningen. Terwijl de adhesiebetuigingen nog binnenstroomden, interpelleerde dhr. Kerstens, katholiek-liberaal kamerlid, de minister van Buitenlandse Zaken¹⁶⁴ over de strekking ervan. In een voor die tijd langdurig, bijna vier uur durend interpellatiedebat, werd het adres buiten de katholieke groep algemeen bekritiseerd. De minister toonde respect voor de beweegredenen achter de petitie, maar voegde daaraan toe dat het kabinet geen gevolg zou geven aan het verzoek.¹⁶⁵

De zouavenverenigingen organiseerden verschillende herdenkingen. Deze herdenkingen hadden vaak betrekking op een van de slagen waar de zouaven aan hadden deelgenomen. De bekendste hiervan was de Slag bij Mentana. Tijdens deze herdenkingen werden optochten gehouden. Daarbij liepen de oud-zouaven voorop in hun oude uniformen en waren overal de vaandels van de vergane glorie te zien.¹⁶⁶ Dat de gemeenschap veel aandacht besteedde aan de optocht blijkt uit het feit dat voor de optocht ook zouavenuniformen voor kleine kinderen werden gemaakt.¹⁶⁷ Broeder Christoffor schrijft dat de verschillende verenigingen voor geschillen konden zorgen. Zo zou er een conflict zijn geweest in Tilburg waar twee groepen een broederschap op wilde richten. De oorzaak van het conflict is niet te achterhalen, maar hieruit blijkt wel dat de zouaven onderling anders keken naar hun rol van oud-zouaaf nu zijn weer in Nederland waren.

De herinnering van de zouaven krijgt meer gestalte als in 1894 de Nationale Zouavenbond wordt opgericht. De hoofdzetel is gevestigd in Rotterdam. Het startschot hiervoor was twee jaar eerder gegeven bij de herdenking van de 25ste verjaardag van de slag van Mentana in Utrecht. De bond bestond tot 1947 en werd na de dood van de laatste zouaaf opgeheven. De herdenking van de Slag bij Mentana in Utrecht geeft goed weer hoe de katholieke samenleving gebruikmaakte van de zouavengeschiedenis om zich duidelijk in de Nederlandse samenleving te profileren. Alle zouavenverenigingen waren uitgenodigd en ook de Franse generaal De Charette, die de troepen bij Mentana had aangevoerd, was aanwezig. Onder de ruim 650 aanwezigen bevonden zich enkele hoogwaardigheidsbekleders, zoals kamerlid dr. Schaepman, monseigneur Paaps uit België en het Franse kamerlid dhr. Legonidee, zelf ook oud-zouaaf. In een toespraak legt generaal De Charette als buitenlander het verband tussen de zouaaf die enerzijds een trots patriot is in dienst van de Kroon en

¹⁶³ De Tijd 22 november 1870. Petities als deze waren niet ongewoon in die tijd. Gelijktijdig circuleerden zulke adressen voor onder meer het behoud van de Groningse hogeschool, de Luxemburgse neutraliteit, tegen kinderarbeid en patentbelasting.

¹⁶⁴ Minister van Mulken (1796-1879), katholiek liberaal, minister van Oorlog, tevens demissionair minister van Buitenlandse Zaken in het kabinet-Van Bosse/Fock (1868-1871).

¹⁶⁵ De Tijd 22 november 1870.

¹⁶⁶ Christoffor, 296.

¹⁶⁷ Zouavenmuseum, zaal 1.

die anderzijds zijn onvoorwaardelijke steun aan de paus heeft beloofd. Aan het eind van zijn speech zegt de generaal:

Zouaven van den Paus! Blijven wij voor alles, wat wij zijn: Ridders van Christus! Ik druk uit naam van U allen een wens uit: dat wij het voorbeeld mogen volgen van dien Ridder uit de Kruistochten, die bij het sterven vroeg, dat men op zijn graf zou zetten dit ene woord: Credo! Ik zou menen te kort te schieten aan de tradities der Ridderschap en aan mijn Koningsgezinde overleveringen, wanneer ik, hoewel vreemdeling onder u, niet een dronk wijdde aan het welzijn van een Vrouw, van uw jeugdige Koninginne. En dan wel om getrouw te blijven aan de oude kernspreuk: Mon Dieu, mon Roi, ma Dame!¹⁶⁸

Na deze toespraak nam de bekende katholieke politicus dr. Schaepman het woord. Ook hij haalde de band aan tussen zouaaf, paus en koningshuis:

Wij Nederlanders zijn een klein volk, maar een zeer fier, zeer onafhankelijk en zeer trouw volk... Wij danken ons grondgebied aan onze strijd tegen de zee, en onze eenheid aan worstelingen, die ons zelf lang hebben verdeeld. Maar de eenheid is eindelijk verkregen. En het levende en schitterende symbool der eenheid is: het nationale Koningschap in het huis van Oranje. Voor ons is dit koningshuis de hoeksteen en de sleutel van al onze politieke instellingen en de waarborg, bij de gratie Gods, van het ware gezag en de rechtmatige vrijheid. En daarom ligt al onze hoop in die geestdriftige liefde voor onze jonge Koningin, welke de Almachtige God Zich gewaardige Zijn volle Zegen te schenken.¹⁶⁹

Deze speeches laten zien dat de katholieken dus goed gebruik wisten te maken van de zouaven om zichzelf op de kaart te zetten. Door te wijzen op de band die er was tussen de loyaliteit aan de paus en de loyaliteit aan Nederland en meer specifiek koning Willem III probeerden de katholieken hun plaats in de samenleving op te eisen. Als leden van een volk dat 'aan zijn Koning hecht' konden zij niet anders dan ook voor die andere vorst opkomen.¹⁷⁰ Door aansporingen als 'voor uw land, vecht voor uw kerk'¹⁷¹ probeerde de zouaven terloops blijkt te geven dat zij ook voor Nederland zou hebben gevochten. *De Tijd* schrijft hierover:

¹⁶⁸ Het Mentanafeest te Utrecht, 13 november 1892, toespraak van generaal De Charette, Zouavenarchief, Zouavenmuseum Oudenbosch).

¹⁶⁹ Ibidem, toespraak dr. Schaep.

¹⁷⁰ Van Langenhuysen, *Fidei et Virtuti* (z.p. 1870) 5.

¹⁷¹ Ibidem.

Als Nederlanders komen wij op tegen eene revolutie in de Kerkelijke Staten, gelijk wij ons zouden verzetten tegen eene revolutie in Nederland. Ons protest [...] is derhalve tevens een betuiging van trouw aan het vorstelijk geslacht, dat ons regeert.¹⁷²

De prestaties van de zouaven werden zo vaak in een Nederlands-nationalistisch perspectief geplaatst. De Nederlandse zouaven waren niet alleen zo goed en dapper omdat ze goede katholieken waren, maar ook omdat ze Nederlanders waren. Een zouaaf was een 'roomsche zoon der eedle Nederlanden'.¹⁷³

De katholieke pers hielp ook mee om dit imago te verbeteren. Zo werd bijvoorbeeld benadrukt hoe hoog de opkomsten van de verschillende herdenkingen en demonstraties waren en hoe geordend ze verliepen.¹⁷⁴ Door te laten zien dat grote aantallen katholieken op dit soort evenementen afkwamen, werd de nadruk gelegd op zowel de grootte als de toewijding van de katholieke gemeenschap. Ook in de gemeenschappen zelf werd er nog lang gebruik gemaakt van de zouaven waarbij de koppeling tussen katholiek en Nederland vaak aanwezig was. Op nationale feestdagen gingen oud-zouaven bijvoorbeeld nog vaak gekleed in hun uniform voorop in de optocht of droeg men de titel oud-zouaaf vaak nog trots bij het uitoefenen van zijn bestuurlijke ambt.¹⁷⁵ Op die manier dienden de zouaven nog lang na de strijd in Italië als een focuspunt voor gemeenschapsvorming. Andere manieren waarop dit gebeurde, was middels collectes ten behoeve van de paus in ballingschap. Daarmee toonde men volgens de *Tilburgsche Courant* aan een 'warm katholiek hart' te hebben¹⁷⁶ en werd duidelijk dat er veel toegewijde katholieken waren. Ook hier speelden de zouaven op de achtergrond een rol door vaak bij deze collectes aanwezig te zijn. Doordat zij de strijd van de paus naar Nederland hadden gehaald, kon de situatie van de paus ook na 1870 een rol blijven spelen in het gemeenschapsgevoel van de Nederlandse katholieken.

De katholieke samenleving creëerde een gemeenschappelijk gedachtegoed over de zouaven. Waar de katholieken in Nederland eerst verspreid waren over hun eigen kleine gemeenschappen, hadden de zouaven gezorgd voor een sterk 'wij'-gevoel. In de pers zijn teksten terug te vinden als 'de algemene Katholieke zaak'¹⁷⁷ of 'onze Hollandsche jongens'.¹⁷⁸ Naast dat de katholieken hun eigen gemeenschappelijkheden versterkten, zetten ze zich ook af tegen andere groepen om zo het

¹⁷² De Tijd, 25 januari 1860.

¹⁷³ Van Langenhuysen, *Fidei et Virtuti*, 15-20,25.

¹⁷⁴ *Tilburgsche courant*, 22 juni 1871.

¹⁷⁵ *Christofoor*, 151.

¹⁷⁶ *Tilburgsche courant*, 30 april 1871.

¹⁷⁷ De Tijd, 9 april 1878, 1.

¹⁷⁸ *Zondagsblad Heilige Familie*, 1869, nr. 28, 168-169.

onderscheid nog duidelijker te maken. *De Tijd* laat zich bijvoorbeeld meerdere malen uit over het gevaar van het 'moderne gedachtegoed'.¹⁷⁹

De katholieken hadden door de krantenartikelen, gepubliceerde brieven, optochten en demonstraties een gemeenschappelijk beeld van de zouaven. De herinnering aan de dappere en vrome jongens die de paus en de kerk hadden geholpen, was krachtig. Een goed voorbeeld van hoe de katholieke samenleving keek naar de zouaven, is te lezen in het *Gedenkboek der Pauselijke Zouaven* van A. Nuyens dat werd uitgegeven in 1892. In het boek is niks terug te vinden over de negatieve reacties bij de thuiskomst van de zouaven. Het verlies van het Nederlandschap of andere problemen die de zouaven ondervonden, werden niet vermeld. Wel worden de zouavenbonden genoemd om het groepsgevoel nog eens extra te benadrukken.¹⁸⁰ Dat de zouaven uiteindelijk niet succesvol waren geweest was voor Nuyens natuurlijk jammer, maar deed niets af aan de glorie en moed van de zouaven. Hoewel de missie niet geslaagd was, waren de opofferingen niet geheel tevergeefs geweest. Door de zouaven was het geloof immers meer gaan leven, ook bij de thuisblijvers en de nieuwe generatie.¹⁸¹

¹⁷⁹ *De Tijd*, 2 januari 1861, 2.

¹⁸⁰ Nuyens, *Gedenkboek*, 386-388.

¹⁸¹ *Ibidem*.

Deelconclusie

Hoewel de rest van Nederland weinig aandacht besteedde aan de terugkeer van de zouaven, konden zij in de katholieke gemeenschap op veel bijval rekenen. Door de berichtgeving in de jaren ervoor hadden de oud-zouaven een heldenstatus gekregen en werden ze goed opgevangen. Deze opvang was zeer nodig, omdat de zouaven na hun terugkomst vaak moeilijk weer aan het werk konden komen. Daarbij konden ze als staatlozen geen aanspraak maken op een uitkering. De katholieke gemeenschap richtte verschillende fondsen op en via de kranten werd gecollecteerd om de teruggekeerde zouaven te ondersteunen. Vrijwel meteen werden verenigingen en broederschappen opgericht om de herinnering aan de zouavenbeweging levend te houden. De katholieke gemeenschap in Nederland had middels de zouaven een gemeenschappelijk gedachtegoed gekregen en was van plan dit zo veel mogelijk levend te houden. Katholieke, politieke figuren als dr. Schaepman gebruikten de zouaven om hun politieke doeleinden kracht bij te zetten. Middels de vele georganiseerde herdenkingen en protestacties bleef niet alleen aandacht gevraagd worden voor de Romeinse Kwestie, maar ook voor de Nederlandse katholieken zelf. De discussie die was ontstaan of de oud-zouaven wel loyaal waren aan Nederland werd beantwoord door de foreign fighters in een nationalistisch perspectief te plaatsen en hun loyaliteit aan Nederland duidelijk naar voren te brengen. Juist op deze manier wist de katholieke gemeenschap zich in de Nederlandse samenleving op de kaart te zetten. Immers, waren de oud-zouaven niet alleen dapper omdat zij katholieken waren, maar ook omdat zij Nederlanders waren. Hun dapperheid en bereidwilligheid om voor een goede zaak te vechten, toonden aan dat zij ook voor Nederland en de koning zouden vechten. Zij waren daarmee voor de katholieken het toonbeeld van goede Nederlandse katholieke burgers. Hiermee had de katholieke samenleving via de zouaven een manier gevonden om zich te verenigen tot een sterke sociale beweging. De bedreiging van de paus en de rol van de Nederlandse zouaven als zijn beschermers dienden voor de katholieke gemeenschap als een politiek hulpmiddel. Door de vele herdenkingen, optochten en heldenverhalen was de zouavenbeweging niet een naïeve actie geweest van een paar katholieke jongemannen, maar een symbool voor heel katholiek Nederland.

Vergeleken met de hedendaagse jihadistische foreign fighters is er een groot verschil in de mogelijkheid van de oud-zouaven toen en de foreign fighters van nu om terug te keren en zich opnieuw te vestigen. Volgens Malet heeft de veel hardere aanpak van de hedendaagse jihadistische foreign fighters in hun thuislanden er vooral aan bijgedragen dat de jihad is blijven voortbestaan en zelfs is geglobaliseerd. Malet geeft aan dat de jihadistische foreign fighters vanwege de vervolging in hun thuisland terugvielen op hun oude netwerk en transnationaal actief bleven. Dit zorgde bijvoorbeeld

voor deelname aan conflicten zoals in Bosnië en Afghanistan.¹⁸² Dat de oud-zouaven niet hard werden aangepakt bij hun terugkeer is duidelijk geworden in het tweede hoofdstuk. Toch is de timide houding van de Nederlandse regering niet de reden waarom de oud-zouaven na hun terugkeer voor geen verdere problemen zorgden, zoals Malet doet vermoeden. Dit hoofdstuk heeft namelijk laten zien dat ook de oud-zouaven bleven voortbestaan als groeperingen en actief bleven in hun eigen, soms transnationale, netwerken. Dit voortbestaan heeft echter niet voor een bepaalde dreiging gezorgd binnen Nederland. Het grote verschil tussen de oud-zouaven en de hedendaagse foreign fighters zit hem wederom in de loyaliteit van de oud-zouaven hadden naar Nederland en Koning Willem III. De oud-zouaven hebben in de periode na hun terugkeer allerlei verenigingen opgericht en bijeenkomsten georganiseerd, maar geen enkele hiervan was gekeerd tegen de Nederlandse samenleving of overheid. Het was voor de oud-zouaven nog steeds een duidelijk gegeven dat zij zowel de Koning als de paus diende, iets dat ook vaak bij de samenkomsten werd aangedragen. Bij de verschillende bijeenkomsten of activiteiten die deze verenigingen organiseerden is niks te vinden over mogelijke protesten of andere negatieve uitingen naar de oud-zouaven. Dit geeft aan dat er vanuit de Nederlandse samenleving op zijn minst onverschillig tegen deze verenigingen en hun bijeenkomsten werd aangekeken en dat het loyaliteitsvraagstuk van de oud-zouaven geen rol meer speelde in de jaren na hun terugkomst wanneer zij zich opnieuw verenigde in Nederland.

¹⁸² Malet, Foreign fighters 183-194, 209.

Conclusie

Foreign fighting heeft de laatste decennia veel aandacht gekregen van allerlei wetenschappers, vooral in relatie tot hedendaagse jihadistische foreign fighters. Het fenomeen van vreemde krijgsdienst is echter veel ouder dan dat en de Islam biedt geen toereikende verklaring voor foreign fighters in het algemeen. Dit blijkt wel uit de ruim 3.000 Nederlandse foreign fighters in het pauselijk leger. In deze scriptie stond de vraag centraal hoe er gereageerd werd op de terugkeer van de zouaven naar Nederland. Hierbij werd er aandachtig gekeken naar het beeld dat de verschillende partijen hadden over de loyaliteit van de zouaven, omdat dit een belangrijke rol gespeeld in het beantwoorden van de hoofdvraag.

In het eerste hoofdstuk is de beeldvorming van de zouaven geanalyseerd. Dit is gedaan door Nederlandse kranten te bestuderen uit de periode dat de zouaven meevochten in Italië. In de toon van de berichtgeving is een duidelijk verschil te zien tussen die de katholieke pers en de overige bestudeerde kranten. Waar de katholieke kranten de zouavenbeweging steunden, namen kranten zoals de *N.R.C.* en het *Algemeen Handelsblad* een neutralere toon aan. Vooral de liberale kant keek met veel interesse hoe de eenwordingsstrijd zich ontwikkelde. In de katholieke pers lag de aandacht juist minder op het grote conflict. Hier kreeg vooral de Nederlandse deelname alle aandacht. In de katholieke pers kreeg de internationale katholieke strijd van de paus tegen de Italiaanse liberalen een nationaal karakter. Door de aanwezigheid van de Nederlandse zouaven was het conflict in Italië van grote betekenis voor de katholieken in Nederland. De katholieken waren een minderheid in Nederland en wilden zich, overtuigd van hun gelijk, onder meer middels de pers als groep manifesteren met een gemeenschappelijk gedachtegoed. Er is gebleken dat de analyse van Malet eveneens toegepast kan worden op het geval van de Nederlandse zouaven.¹⁸³ Malet's bewering dat wervers een frame gebruiken om de existentiële, internationale bedreiging van een transnationale identiteit neer te zetten, lijkt ook in het geval van de zouaven een valide punt.¹⁸⁴ Door in de katholieke berichtgeving de nadruk te leggen op de bedreiging van de transnationale identiteit werd getracht bij de katholieke jongemannen een plichtsgevoel op te roepen om zich ook in de strijd te mengen. De boodschap was dat niet alleen de katholieken in Italië in gevaar waren, maar de gehele, internationale, katholieke gemeenschap.

¹⁸³ In chronologische volgorde zijn de cases van Malet in *Foreign fighters: De Texaanse Revolutie (1835-1836)*, *de Spaanse Burgeroorlog (1936-1939)*, *de Israëlische Onafhankelijkheidsoorlog (1947-1949)* en *de Afghaans Russische Oorlog (1979-1989)*.

¹⁸⁴ Malet, *Foreign fighters* 4-5.

In de pers is niks te vinden over het mogelijke gevaar dat deze jongemannen bij hun terugkeer voor de Nederlandse samenleving zouden kunnen betekenen. Dit doet vermoeden dat het katholieke idee van een scheiding tussen enerzijds Nederland en koning Willem III en anderzijds de Heilige Vader in Rome in Nederland niet als een gevaar werd gezien. Hoewel niet-katholieke Nederlanders het vooral naïef en vreemd vonden dat de zouaven gingen vechten zijn er in de analyse geen voorbeelden naar voren gekomen waar openlijk getwijfeld werd aan de loyaliteit van de zouaven aan Nederland. Het algehele idee was dat ze zouden vechten in Italië maar zodra zij zouden terugkeren zij weer als normale burgers hun plek in de samenleving zouden oppakken.

In het tweede hoofdstuk is bekeken op welke manier de Nederlandse Staat reageerde op de terugkomst van de oud-zouaven. Het uitgangspunt was daarbij dat de oud-zouaven in principe de wet overtraden: vreemde krijgsdienst was een illegale activiteit. Het is in dit onderzoek duidelijk geworden dat het analytisch nuttiger is om als uitgangspunt de wettelijke status van *foreign fighting* als een illegale activiteit te beschouwen, dan om deze te verbinden aan een ideologische motivering. Hierdoor komt de focus namelijk te liggen op de reactie van de Nederlandse staat. De Nederlandse overheid kreeg door de terugkeer van 3.000 oud-zouaven met een unieke situatie te maken. De oud-zouaven waren hun Nederlands staatsburgerschap kwijt, maar hadden ook geen ander paspoort gekregen en waren zodoende dus staatloos geworden. De houding van de Nederlandse staat contrasteert met de houding jegens contemporaine salafistische jihadistische *foreign fighters*, zoals Malet ook heeft beargumenteerd in zijn boek *Foreign Fighters*.¹⁸⁵ De oud-zouaven mochten zich immers wederom in Nederland vestigen en waren alleen hun Nederlandse burgerrechten kwijt. Dit in tegenstelling tot de hedendaagse *foreign fighters* die vaak vervolgd worden in hun land van herkomst.

De terugkeer van de oud-zouaven veroorzaakte discussies in de Staten-Generaal omtrent de omgang met de wet. Daarbij was vooral aandacht voor het vraagstuk van loyaliteit. Meer specifiek ging het dan om de vraag of oud-zouaven nog steeds loyaal waren aan de paus of aan koning Willem III. Voor veel zouaven was dit een rare vraag. Zij vonden niet dat het een het ander uitsloot, de koning was immers hun koning en de paus hun vader. Hoewel de loyaliteitsvraag een belangrijke rol speelde voor de overwegingen van de Staten-Generaal is ook gebleken dat er volgens de regering geen dreiging uitging van de oud-zouaven. De paus had geen wereldlijke macht meer en geen leger. De regering achtte het daardoor zeer onwaarschijnlijk dat de oud-zouaven opnieuw opgeroepen konden worden door de paus. Dat de oud-zouaven zich daarnaast goed hadden gedragen sinds hun terugkeer zorgde voor een grote, politieke meerderheid die positief stond tegenover de naturalisatie van de oud-zouaven. Door de gesprekken in de Staten-Generaal en de regelingen met betrekking tot het terugbetalen van de

¹⁸⁵ Ibidem 183-194.

achterstallige soldij te bestuderen, is duidelijk geworden dat de Nederlandse Staat zich op meerdere vlakken verplicht voelde om zich met de staatloze oud-zouaven bezig te houden. Het ministerie van Buitenlandse Zaken zag er scherp op toe dat de betalingen goed terechtkwamen. Zelfs wanneer bewezen kon worden dat iemand in vreemde krijgsdienst was getreden en de Nederlandse nationaliteit had verloren, kon de schade vrij eenvoudig ongedaan gemaakt worden.

De zouaven kregen bij hun terugkomst een heldenstatus in de katholieke samenleving. Hier heeft de berichtgeving die in het eerste hoofdstuk bestudeerd is een grote rol gespeeld. Doordat de oud-zouaven hun status als Nederlander verloren waren, hadden ze geen recht op een uitkering, terwijl het vaak moeilijk bleek om werk te vinden. De katholieke gemeenschap richtte verschillende fondsen op en via de kranten werd gecollecteerd om de teruggekeerde zouaven te ondersteunen. Een direct gevolg van de terugkeer was dat verschillende zouavenverenigingen en –broederschappen werden opgericht. De katholieke gemeenschap in Nederland had middels de zouaven een gemeenschappelijk gedachtegoed gekregen en maakte gebruik van de terugkerende strijders om zichzelf zichtbaar te maken in de Nederlandse samenleving. De kritiek dat de zouaven hun land in de steek hadden gelaten, werd geweerd door hun acties in een nationalistisch perspectief te plaatsen en hun loyaliteit aan de paus te verbinden aan hun trouw voor Koning Willem III. Hun dapperheid en bereidwilligheid om te vechten voor een goede zaak toonden aan dat zij ook voor Nederland en de koning zouden vechten. Middels de zouavenbeweging had de katholieke samenleving een manier gevonden om zich te verenigen in een sterke, sociale beweging die diende als politiek instrument voor de katholieke gemeenschap. De zouaven hadden hun werk gedaan, niet allen voor de paus in Rome, maar ook voor de katholieke gemeenschap in Nederland.

Tot slot was het doel van dit onderzoek om een historische casus van foreign fighters tegenover de huidige tijd te plaatsen. Waar de aandacht van de academische wereld vrijwel geheel uitgaat naar de motivatie van de strijders of naar de manier waarop zij geworven worden, zijn in dit onderzoek de gevolgen bestudeerd die de terugkeer van de foreign fighters had op de samenleving waar ze uit kwamen. Het is veelzeggend dat de Nederlandse oud-zouaven na hun terugkeer vrij eenvoudig konden demobiliseren. Dit verschilt van de hedendaagse salafistische, jihadistische foreign fighters die na hun strijd transnationaal militair actief blijven. Dit komt volgens Malet mede door de hardere bestraffing in hun thuisstaten. Het verschil tussen deze twee groepen ligt daarmee vooral in de postconflictsituatie. De geloofsovertuiging en de zoektocht naar avontuur die de Nederlandse zouaven en de hedendaagse jihadistische foreign fighters motiveerden om de strijd aan te gaan, verschillen in essentie niet veel van elkaar. De jihadisten van nu staan na afloop echter voor een wezenlijke keuze: thuis vervolgd worden of actief blijven in het oude, transnationale netwerk. Malet beweert dat de strikte maatregelen tegen jihadisten juist bijdragen aan het voortbestaan en de verspreiding ervan.

Hoewel de oud-zouaven thuis niet vervolgd werden heeft dit onderzoek laten zien dat ook zij actief bleven in hun oude, soms transnationale, netwerken. Daarbij werden er in Nederland vele zouavenverenigingen opgericht die publieke bijeenkomsten en activiteiten organiseerden. Waarom dit verder voor geen problemen zorgde is niet alleen terug te vinden in de houding van de regering en de mate van hardheid waarop zij reageerde op de terugkeer van de oud-zouaven, zoals Malet meent. De bepalende factor hierin is de loyaliteit geweest die de zouaven altijd hebben uitgesproken aan Nederland, naast hun loyaliteit aan de paus. Hoewel deze loyaliteit centraal stond in de discussies van de Staten-Generaal is gebleken dat de regering en daarmee ook de Nederlandse samenleving niet geloofde dat de oud-zouaven niet loyaal waren aan Nederland en daarmee een gevaar voor de samenleving vormden. Uiteindelijk heeft deze loyaliteit gezorgd voor een relatief gemakkelijke terugkeer van de zouaven in Nederland waarbij de Nederlandse staat een timide houding aannam en de katholieke samenleving hun helden hartelijk kon omarmen. Dit tot groot contrast met de foreign fighters van nu. Deze conclusie maakt de relevantie duidelijk naar verder (historisch) onderzoek van het fenomeen foreign fighters en welke eigenschappen hierbij horen, voornamelijk vanwege de mogelijke bedreiging voor de Westerse samenleving die ervan uitgaat.

Literatuurlijst

- Buzan, B. e.a., *Security. A new framework for analysis* (Boulder en Londen 1998).
- Christofoor, Br., *Uit het epos der 3000 Nederlandse zouaven* (Nijmegen 1947).
- Essen, P. van, *Voor Paus en Koning* (Oudenbosch 1998).
- Evers, I.M.H., 'Het Limburgse contingent zouaven in de strijd om het behoud van de Kerkelijke Staat', *Limburgs Tijdschrift voor Genealogie* 2005.
- Guenel, J., 'La dernière guerre du pape: les zouaves pontificaux au secours du saint-siège 1860-1870' (1998)
- Guttry de, A. e.a., 'Introduction' in: Andrea de Guttry et al ed., *Foreign fighters under international law and beyond* (Den Haag 2016) 1-9.
- Göhde, F.N., 'German Volunteers in the Armed Conflicts of the Italian Risorgimento 1834-70', in *Journal of Modern Italian Studies* (Vol. 4 nr. 14 2009)
- Göhde, F.N., 'A new military history of the Italian Risorgimento and Anti-Risorgimento: the case of 'transnational soldiers'', in *Journal of Modern Italian Studies* (Vol.19 nr. 1 2014)
- Heijs, E., *Van vreemdeling tot Nederlander. De verlening van het Nederlandschap aan vreemdelingen (1813-1992)* (Utrecht 1995).
- Jones, S. G., *A persistent threat. The evolution of al Qa'ida and other salafi jihadists* (Arlington, RAND National Defense Research Institute 2014).
- Kruizinga, S., *Foreign fighters in history. European violent transnational activism, 1800-2000* (2016).
- Malet, D., *Foreign fighters. Transnational identity and civil conflict* (Oxford 2013).
- Malet, D., 'Foreign fighter mobilization and persistence in a global context', *Terrorism and Political Violence* 3 (2015) 454-473.
- Malet, D., 'Why foreign fighters? Historical perspectives and solutions' *Orbis* 1 (2010) 97-114.
- Moeyes, P., *De sterke arm, de zachte hand. Het Nederlandse leger en de neutraliteitspolitiek 1839-1939* (Amsterdam 2006).
- Raedts, P., 'Geen essentieel bestandsdeel der Nederlandse nationaliteit. Van katholieken in Nederland tot Nederlandse katholieken' *Tijdschrift voor Geschiedenis* 120 (2007) 534-547.
- Rozema, J.W., 'Op, Neerlands jeugd! Naar 't heilig, heilig Rome!' Een studie naar enkele demografische kenmerken van de Nederlandse pauselijke zouaven 1860-1870, 2010.
- Sarlin, S., 'Fighting the Risorgimento: foreign volunteers in southern Italy (1860-63)', *Journal of Modern Italian Studies* (Vol. 14 nr. 4 2009)

Sarlin, S., *'The Anti-Risorgimento as a transnational experience'*, in *Journal of Modern Italian Studies* (Vol. 19 nr. 1 2014)

van Sas, N.C.F., *'Varieties of Dutchness'* in: A. Galema e.a. ed., *Images of the Nation. Different Meanings of Dutchness 1870-1940* (Amsterdam/Atlanta 1993) 12-13.

Snow, D. A. en Benford, R.D., *'Ideology, frame resonance and participant mobilization'* in: Bert Klandermans et al ed., *From structure to action. Social movement participation across cultures* (Greenwich 1988) 197-217.

Spruit, M., *'Helden en avonturiers. Nederlandse vrijwilligers in het leger van de paus, 1860-1870'*, in: *Jaarboek Centraal Bureau Genealogie* (Den Haag, 2012).

Zaal, W., *De vuist van de paus: de Nederlandse zouaven en het einde van de kerkelijke staat* (Nieuwegein 1996).

Primaire bronnen

Archieven

Archief Nederlands Zouavenmuseum te Oudenbosch.

Rijksarchief Den Haag, Militie. Algemeen, Nr. 170, 4^e afdeling.

West Fries archief te Hoorn

Collectie: J.L. Gras, betreffende pauselijke Zouaven, nummer toegang 1493.

Collectie: Stede en gemeente Grootebroek 1364-1949, nummer toe gang 1107.

Publicaties

De Tijd (1860-1890).

Algemeen Handelsblad (1860-1890).

De Katholieke Illustratie (1867 -1878).

De Katholiek. Godsdienstig, Geschied- en Letterkundig maandschrift (1867-1870).

De Nieuw Rotterdamsche Courant (1860-1890)

De Noord-Brabanter: staat- en letterkundig dagblad (1867-1869).

Tilburgsche courant (1867- I 890).

Weekblad van den St. Bonifaciusbond der Nederlandse Zouaven *De Kruisvaan* (7 november 1877).

Zondagsblad Heilige Familie (1860 – 1890)

Overig

Bijlagen Handelingen der Tweede Kamer 1876 - 1877, kamerstuknummer 148 ordernummers 22 en 23.

Bijlagen Handelingen Tweede Kamer 1877 - 1878 kamerstuknummer 140 ordernummer 22.

Bijlagen Handelingen Tweede Kamer 1877 - 1878 kamerstuknummer 118 ordernummer 24.

Handelingen Eerste Kamer 1876 - 1877 26 mei 1877 p 349 – 350.

Handelingen Tweede Kamer 1876 - 1877 2 mei 1877 p. 1312 – 1315.

Handelingen Tweede Kamer 1877 - 1878 4 april 1878 p. 571.

Handelingen Tweede Kamer 1877 - 1878 9 april 1878 p 622 – 623.

Koolen, B., 'God wil het! Nederlanders en de Heilige strijd' gepubliceerd in het tijdschrift voor religie, recht en beleid)

Langenhuysen, van, Fidei et Virtuti (z.p. 1870).

Nuyens, A., Gedenkboek der Pauselijke Zouaven (Roemond 1892).